

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Pungerčič

Mentorica: doc. dr. Dana Mesner Andolšek

NEPOTIZEM

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

1. UVOD	3
2. DRUŽINA IN ZAPOSLOVANJE	6
2.1. DRUŽINA.....	6
2.2. ZAPOSLOVANJE	8
2.3. DRUŽINA IN ZAPOSLOVANJE	9
3. KORUPCIJA.....	10
4. NEPOTIZEM	13
4.1. KORENINE NEPOTIZMA.....	15
4.1.1. Biološke korenine	15
4.1.2. Kulturne korenine.....	19
4.2. ZGODOVINA NEPOTIZMA.....	21
4.2.1. Totalni nepotizem.....	21
4.2.2. Antični nepotizem.....	23
4.2.3. Začetki sodobnega nepotizma.....	26
4.2.4. Kapitalizem – zlata doba nepotizma.....	28
4.2.5. Ameriški nepotizem.....	29
4.3. STARI IN NOVI NEPOTIZEM.....	30
4.4. PREDNOSTI IN SLABOSTI.....	31
4.5. ANTINEPOTIZEM	35
4.6. ETNIČNI NEPOTIZEM.....	39
4.7. VPLIV KULTURE	41
5. NEPOTIZEM V SLOVENIJI	45
5.1. NEPOTIZEM SKOZI ZGODOVINO SLOVENSTVA.....	45
5.2. NEPOTIZEM IN SLOVENIJA DANES.....	46
5.3. NEPOTIZEM KOT KORUPCIJA NA MAKRO NIVOJU	47
5.4. ODKRIVANJE IN PREPREČEVANJE NEPOTIZMA V SLOVENIJI	49
6. ZAKLJUČEK	53
7. LITERATURA IN VIRI	56

1. UVOD

Tako v gospodarstvu kot v politiki procesi pogosto temeljijo na odnosih, ki so javnosti prikriti ali nerazumljivi. Uspešno delovanje mnogokrat ni pogojeno zgolj s tržnimi mehanizmi ampak se gradi predvsem na sodelovanju in medosebnih odnosih. Hkrati pa se v teh dejavnosti pojavljajo tudi nepravilnosti. Korupcija je v sferi javnega znana že iz časov antike, njene oblike pa se seveda spreminjajo. In čeprav se tega pogosto ne ali nočemo zavedati, je precej razširjena tudi v Sloveniji.

Oblike korupcije so različne. Pozornost te naloge bo usmerjena k načinu, ki je prisoten v vseh kotičkih naše dežele, pa ga njeni prebivalci pravzaprav ne dojemajo kot koruptivnega in nezakonitega. Dodeljevanje delovnih mest preko sorodstvenih vezi oziroma nepotizem je del našega vsakdana. Vendar ga slovenska javnost v veliki večini dojema kot običajen način delovanja družbe in si niti ne skuša prizadevati za spremembo takšne prakse. Razloge za to lahko na eni strani iščemo v kulturni determiniranosti nacionalnega karakterja, ki ga je oblikovalo zgodovinsko mešanje etničnih in kulturnih viher, na drugi strani pa v majhnosti Slovenije in družinski povezanosti njenega prebivalstva, ki posamezniku omogoča širok krog poznanstev oziroma sorodstvenih vezi v skoraj vsaki instituciji oziroma podjetju.

Vendar pa nepotizem ni značilen zgolj za Slovenijo. Pojavlja se v vseh človeških skupnostih, prisoten je celo pri živalih. Sociobiologi (Jones in drugi, 2000; Bellow, 2003) namreč trdijo, da ni zgolj kulturno pogojen, ampak ima biološke osnove. Potemtakem je njegova prisotnost v človeški družbi univerzalna. Kljub temu pa se njegovo izvajanje, razširjenost in sprejemanje spreminja tako skozi čas kot skozi prostor. O njem sicer večinoma govorimo negativno, toda takšno konotacijo je dobil šele v renesančni papeški državi, ko so ga množično izvajali izprijeni papeži. Danes najpogosteje prizadene države v razvoju, nanj pa niso imune niti najuspešnejše svetovne velesile.

Nepotizem si vendarle večinoma predstavljamo napačno, predvsem zato, ker imamo o njem premalo podatkov in znanja. V Sloveniji na primer ni bilo napisane nobene znanstvene razprave, ki bi v središče postavila omenjano problematiko, čeprav se ta pojavlja na vseh nivojih naše družbe. Eden od razlogov je verjetno ta, da vsakdo želi kar najbolje poskrbeti za člane svoje družine, saj je to njegova človeška (in marsikdaj krščanska) dolžnost in ko dobi priložnost, ne okleva. Hkrati pa okolica pričakuje in podpira takšno delovanje, obrambni mehanizem in

ogorčenje se oglasi šele, ko se nepotizem dogaja na visokih javnih mestih in tam, kjer so ljudje prepričani, da je veliko denarja in moči, nadzora nad obema pa po njihovem mnenju nima nihče, ali pa vsaj nihče, ki bi mu lahko zaupali. Drug razlog za pomanjkanje literature o nepotizmu pri nas pa je verjetno tudi to, da se ta pogosto dogaja ravno v krogih, ki bi korupcijo lahko preprečevali in so redki tisti, ki lahko priskrbijo realne podatke o njej. Razprav in informacij o nepotizmu je tako malo verjetno tudi zato, ker je njegov učinek skoraj vsakdo že okusil na svoji koži. Ravno zaradi močne prisotnosti te prakse v naši kulturi sem se odločila, da v diplomski nalogi razkrijem njene zakonitosti.

Preden se lotim razprave o nepotizmu, pa moram vsaj na kratko orisati dva pojavi, ki sta ključno povezava z njim. Prvi je korupcija, drugi pa povezanost družine in zaposlovanja. Sorodstvene vezi, njihove težnje in altruizem so namreč gonilo nepotizma. V prvem poglavju bodo tako predstavljene le osnovne značilnosti družine in zaposlovanja, sorodstvo pa bo – kot glavni akter nepotizma – omenjeno skozi celotno nalogo. O korupciji pa bom spregovorila zato, ker je nepotizem le ena njenih oblik. V Sloveniji se stališča o korupciji raziskujejo vsako leto. Nepotizem je v teh raziskavah komajda omenjen. Ker pa te raziskave navajajo edine, čeprav skope in posredne, podatke o njegovi razširjenosti in preprečevanju, jih bom uporabila za ponazoritev slovenskih razmer.

Najprej si bomo ogledali korenine nepotizma. Čeprav biologi (Mateo, 2002; Hester, 2003) dokazujejo njegov biološki izvor, ne smemo zanemariti kulture, ki ga je priredila človeštvu. V zgodovinskem pregledu bom skušala prikazati njegovo pojavnost skozi različna obdobja človeške zgodovine, ki so ga spreminjala in preoblikovala ter v nekaterih deželah še danes opravičujejo njegovo izvajanje.

V nadaljevanju pa se bom lotila nepotizma v sodobnosti. Predstavila bom njegove prednosti in slabosti. Negativna konotacija, ki jo imamo ob tem terminu običajno v mislih, je namreč krivična. V nekaterih primerih, predvsem, kadar gre za zasebna podjetja, je nepotizem lahko celo koristen. Večina literature o tem pojavu je ameriške (Ford in McLaughlin, 1985; Abdalla in drugi, 1998), tam je bilo narejenih največ raziskav (Padgett in Morris, 2005; Conway, 2004), hkrati pa postavljenih tudi največ pravil. Negativen odnos do nepotizma je v ameriških podjetjih povzročil nastanek antinepotističnih pravil (Wong in Kleiner, 1994; Steiner in Steinberg, 1994), ki prepovedujejo zaposlovanje sorodnikov v isti organizaciji. Ker pa naj bi imel nepotizem biološko osnovo, o njem lahko govorimo tudi z vidika narodov in ga povežemo z etničnimi spopadi.

Nepotizem pa se vendarle ne pojavlja v vseh državah in vseh kulturah enako. Menim torej, da je kulturno pogojen. Zato bom opisala tudi vpliv kulture na njegovo razširjenost in sprejemanje, ki je

pogosto posledica zgodovinskih in verskih dogodkov, ki so ustvarili običaje za lažje preživetje posamezne skupnosti.

V zadnjem delu naloge pa se bom posvetila razmeram v Sloveniji. Od kod izhaja naša popustljivost do tega pojava, kateri zgodovinski dogodki so oblikovali našo kulturo kot nepotistično? V katerih sferah je prisoten pri nas ter kaj za mehanizmi in organi za njegovo odkrivanje, proučevanje ali preprečevanje? Organi, ki naj bi skrbeli za boj proti korupciji, nepotizem obravnavajo le občasno in to kot manjši prekršek. Edini, ki se aktivno ukvarjajo z njegovim odkrivanjem, so torej mediji. V kratki analizi prispevkov, objavljenih v dnevniku Delo in tedniku Mladina, bom skušala ugotoviti, katera področja so najbolj obremenjena z nepotističnimi kršitvami.

Nalogo bo v večji meri teoretična in široko zastavljena, saj bo skušala predstaviti pojem, ki v slovenski literaturi še ni bil obdelan. Vendarle pa bom nekaterim področjem namenila več pozornosti. Hipoteze, ki jih bom torej dokazovala v nalogi, so naslednje:

- ✓ Nepotizem je kljub biološki osnovi kulturno pogojen.
- ✓ Nepotizem kot del korupcije zaznavamo kot problem družbe in ne nas samih, zato njegovo reševanje prelagamo na druge.
- ✓ Organi, zadolženi za boj proti korupciji so neučinkoviti, zato so glavni akterji v boju proti nepotizmu mediji.

Uporabljala bom predvsem deskriptivno metodo. Podatke bom črpala iz primarnih in sekundarnih virov. Med primarnimi viri bodo ključni podatki raziskav Stališča o korupciji 2004, Korupcijska klima v srednji in vzhodni Evropi in Raziskava o gospodarskem in poslovnem okolju, poslovni etiki in neuradnih plačilih na Slovenskem, s katerimi bom orisala stanje v Sloveniji. Med klasičnim sekundarnim gradivom, torej knjigami in članki, bodo prevladovali tuji avtorji. Pomembni del pa bodo predstavljale tudi spletne strani, ki so vsaj za nekatera področja edini dostopen vir podatkov. Poleg strokovnih člankov bom uporabila tudi prispevke, objavljene v dnevnem in tedenskem časopisju.

Večji del naloge bo torej teoretičen, opravila pa bom tudi analizo prisotnosti člankov o nepotizmu v izbranih množičnih občilih. Za obširnejšo empirično raziskavo se kljub pomanjkanju podatkov nisem odločila, ker sama ne bi mogla zbrati relevantnih podatkov. Vsekakor pa bi bilo priporočljivo, da takšno analizo v bližnji prihodnosti opravi institucija, ki ima za to več sredstev in pristojnosti.

2. DRUŽINA IN ZAPOSLOVANJE

*Vse srečne družine so si podobne,
vsaka nesrečna pa je nesrečna po svoje.*

Tolstoj

2.1. DRUŽINA

Skupnost je nujna za obstoj človeka in je tista, ki mu pomaga zadovoljevati potrebe. Ljudje moramo najprej zadovoljiti primarne, biološke potrebe, da lahko preživimo in delujemo v skupnosti, hkrati pa je ravno ta skupnost in kultura tista, ki nam jih pomaga zadovoljevati. Kulturne institucije, ki skrbijo za zadovoljevanje univerzalnih potreb, imajo zato v vseh kulturah isto funkcijo, čas in prostor pa spreminjata njihovo obliko (Malinowski, 1995). Dve ključni potrebi človeka sta razmnoževanje in prehranjevanje. Glavna institucija, ki pri njiju pomaga vzpostaviti ravnovesje v človeku, pa je zagotovo družina.

Posameznikovo življenje je bilo nekoč natančno določeno, njegova biografija je bila determinirana z njegovim rojstvom – glede na stan in spol, v katerega se je rodil. Toda časi se spreminjajo in življenje posameznika danes več ni podobno niti tistemu izpred petdesetih let. Pa vendar – velik del življenja človek še vedno veže na družino, na primarno enoto socializacije, ki ga oblikuje in s katero on oblikuje druge.

»Brez družine človek ne bi mogel biološko obstati, brez družine ne bi mogla eksistirati nobena družba, brez družine se ne bi mogla oblikovati osebnost posameznika v vseh treh svojih razsežnostih: naravni, družbeni in duhovni« (Musek, 1995: 19).

Kot člani skupnosti sodelujemo v družbenih procesih, ki jih razumemo kot pričakovane in pravilne. Živimo po navodilih družbenega sistema, v katerega nas uvaja družina kot njegov sestavni del. Zato se naši vzorci vedenja razlikujejo od drugih kultur in etnij. Antropološka teorija pravi, da »obstajajo med različnimi značilnostmi v določeni obliki družbenega življenja odnosi medsebojne povezanosti in odvisnosti /.../, odnosi solidarnosti« (Radcliffe-Brown, 1994: 12).

Sistem torej poskrbi za tekoče delovanje z uravnavanjem svojih členov. Družina je ključni mehanizem tega procesa, saj posameznika oblikuje v člana nekega družbenega sistema, mu

dodeli predpisano vlogo ter poskrbi za njegovo preživetje in vključenost v pravila igre. »Na eni strani je primarna skupina, katere člani so sorodstveno, čustveno in solidarnostno povezani, na drugi strani pa je socialna institucija, predvsem v odnosu do drugih družbenih skupin in institucij, katere ji nalagajo določene norme in pričakovanja glede vedenja in življenja njenih članov« (Ule in Rener, 1991 v Dremelj, 2003: 152).

Tipi družin se razlikujejo, katerega, širšega ali ožjega, sprejme neka družba, pa je odvisno od potrebe po pomoči. Kadar je ta velika, se formirajo velike družine, ki povezujejo širše sorodstvo, v nasprotnem primeru pa družino sestavljajo najožji člani – starši in otroci (Moore, 1991: 13).

Čeprav se danes govori o krizi družine, do te ne prihaja zaradi zmanjšanja njenega pomena, temveč zaradi njene preobremenjenosti in izpostavljenosti čustvenim pritiskom. Z upadom kmečkega prebivalstva so na mesto »velikih družin« stopile »majhne družine«, ki ohranjajo sorodstvene mreže. Te vezi pa skrbijo predvsem za podporne in dopolnilne funkcije. Kljub spremenjeni vlogi družine v sodobni družbi ima ta za posameznika še vedno ključno vlogo kot njegov glavni steber opore (Dremelj, 2003: 149-155). Še sredi osemdesetih let bil v Jugoslaviji najpomembnejši in najbolj razširjen tip socialnega omrežja privatizirano omrežje, katerega člani so najožji sorodniki in člani nuklearne družine. V tem okviru se je gibalo kar 40 odstotkov prebivalstva (Iglič, 2001: 172-173). Čeprav je bila družina pomembnejša za južnejše republike Jugoslavije, ima vendarle osrednje mesto v življenju posameznika tudi v naši deželi.

V stiski se posameznik zateče k tistim, ki so mu blizu, ki ga brezpogojno sprejemajo. To pa so nedvomno člani družine in prijatelji. Ena izmed večjih stisk v življenju človeka je tudi brezposelnost, neuspešno iskanje dela, občutek neuporabnosti ... v taki situaciji je pričakovano, da bo človek pomoč poiskal pri sorodnikih oziroma prijateljih. Ti namreč že zaradi občutka dolžnosti pomagajo »članu istega rodu« – tudi pri zaposlovanju. »Rodovno solidarnost v tej ali oni obliki najdemo v večini sorodstvenih sistemov« (Radcliffe-Brown, 1994: 100).

Povezanost sorodstvenih omrežij pomembno vpliva na kakovost življenja posameznika. Družina kot enota, ki mora poskrbeti za optimalen obstoj svojih članov, izrablja vsa sredstva za doseg tega cilja. Pomoč znotraj »rodovne skupnosti«, torej znotraj širšega sorodstva, je pri nas razumljena kot dolžnost, kot solidarnostna obligacija. Zaposeliti oziroma poiskati delo nekemu »izmed svojih«, čeprav s tem oškodujemo nekoga »drugega«, »tujega«, je prej kot moralno oporečno sprejeto z moralnim odobravanjem. Na to vpliva predvsem kulturni značaj posamezne družbe, izoblikovan skozi različne zgodovinske trenutke, kar bodo potrdila tudi poglavja v drugem delu naloge.

2.2. ZAPOSLOVANJE

Zaposlovanje v Sloveniji je zaznamoval socialistični sistem, ki je omogočal delovna mesta (skoraj) vsem in jim tako zagotavljal življenjske pogoje. Služba je posamezniku prinašala nevprašljiv in zagotovljen vir sredstev. Odpuščanje delavcev ni bilo predvideno. »V odsotnosti nosilcev realnih interesov dela in kapitala, se je politika zaposlovanja reducirala na samoupravne sporazume o usklajevanju načrtov zaposlovanja in na družbene dogovore« (Preželj, Svetlik, 1992: 23).

Zaposlovanje so torej uravnavali delavci in družbenopolitične skupnosti, oboji pa so skrbeli zgolj za svoje interese, ne pa vedno tudi za interese podjetja. Ker je bilo zaželeno, da ima delovno mesto vsak član skupnosti, so skoraj brezpogojno zaposlovali otroke in ostale sorodnike že zaposlenih, tudi zato, ker je bilo v manjših krajih pogosto le malo tovarn oziroma ustanov, ki so zaposlovale večje število občanov.

Konec osemdesetih let pa je tudi Slovenija prešla na tržno regulacijo zaposlovanja, kar je prineslo že dolgo grozeč porast brezposelnosti. Podjetja so strukturo in velikost zaposlenosti prilagodila strukturi in velikosti povpraševanja, da bi se tako ohranila pri življenju. Posledica tržnega uravnavanja ponudbe in povpraševanja je bila vedno večja brezposelnost in številni stečaji, saj niti družba niti država nista znali skokovito preoblikovati mišljenja in delovanja iz samoupravljalško socialističnega v tržno kapitalističnega. »Vedenje ljudi oz. utrjeni vzorci delovanja pa se ne spreminjajo tako hitro, kot se lahko spremeni institucionalni okvir ali pravni red, ki določa `pravila igre`. Več kot štiridesetletno izkustvo vedenja v sferi formalnega dela se pač ne more spremeniti v letu ali dveh« (Trbanc, 1991:36).

Sodobni gospodarski sistem deluje po načelu prostega trga in cen, produkcijska sredstva, tako tudi delo, pa so v zasebni lasti. Da bi ta sistem deloval učinkovito in pravično, mora poskrbeti država z zakonodajo in ustreznimi institucijami. Toda tiste, ki obstajajo še iz socialističnega sistema, v novem ne ustrezajo več. Izvajanje zakonov in pravic je tako oteženo, posledica pa je široko razvejana korupcija. In čeprav se je sistem spremenil, so vrednote ljudi in njihova praksa ostali isti (Videtič in Senčar, 1994: 43-48).

Nov sistem trga je vzpostavil drugačne razmere tudi na trgu delovne sile. Če je v socialističnem sistemu obstajalo delovno mesto za vsakogar, pa je tržni sistem sprožil tekmo za omejeno število prostih mest. Iskalci zaposlitve so tako morali poseči po različnih kanalih zaposlovanja, ki so bili tako posredni kot neposredni, tako formalni kot neformalni (Trbanc, 1990: 1118).

2.3. DRUŽINA IN ZAPOSLOVANJE

Brezposelnost je med prebivalstvo naselila strah, obup in nezadovoljstvo. Družine so se znašle v stiski: starši v krčevitem boju za obstoj na delovnem mestu, ki je še nekaj let nazaj predstavljalo nevprašljivo danost; otroci v zmedeni izgubljenosti pri iskanju samostojnosti in službe, ki jo bodo le stežka našli.

Ljudje so torej uporabili mehanizem, ki je deloval od nekdanj – sorodstvo, veze in poznanstva. Službo so dobili tisti, ki so poznali prave ljudi na pravih mestih. In ker je Slovenija navsezadnje majhna, je večina nekje poznala nekoga, ki je lahko »pravi osebi« rekel »prave besede«. A če tega ni storil, je ostalo upanje, da nekoč morda bo.

Pomembna kategorija pri iskanju službe so tako postali tudi sorodniki ter prijatelji in znanci, saj se je na ta način (po raziskavi iz leta 1990) zaposlilo kar 15 odstotkov iskalcev (Trbanc, 1990: 1124-1126).

Sprejemanje sorodnikov in znancev na delovna mesta je imelo pozitivne točke tudi v očeh zaposlovalcev, saj so na ta način dobili zagotovilo ali vsaj vedenje, koga sprejemajo v svojo organizacijo in kaj lahko od njega pričakujejo. Kot posledico »rodovne pripadnosti« in hvaležnosti so od njega lahko zahtevali najboljše, vse in še več.

V kolikor zaposleni kandidat dejansko ustreza vsem kriterijem, navedenim v razpisu delovnega mesta, težave pravzaprav ni. Hkrati je razumljivo, da v svoje delovno okolje sprejmeš nekoga, čigar vedenjske vzorce poznaš in jih lahko usmerjaš. Toda če delovno mesto kandidat dobi samo na podlagi krvne vezi, imamo opravka s korupcijo. Kdo je tisti, ki mu vest ne bo pustila spati, pa odloča vsak posameznik.

Zato je zanimivo vprašanje, kdo je po mnenju Slovencev kriv za koruptivno dejanje – tisti, ki daje, ali tisti, ki prejme. Odgovori javnomnenjske raziskave (Stališča o korupciji 2004) kažejo, da se pri podeljevanju krivde večina vprašanih deli na tiste, ki krivdo pripisujejo prejemnikom bonitet, in tiste, ki krivdo pripisujejo dajalcu in prejemniku hkrati. Precej manj je takih, ki vidijo problem predvsem v dajalcih.

»Obojestranska pripravljenost na korupcijsko izmenjavo poteka v specifičnem, ekskluzivnem in konspirativnem okolju majhnega števila, včasih tudi samo dveh akterjev in zato ni vidna ter jo je nemogoče odkrivati« (Dobovšek, 2004: 11).

3. KORUPCIJA

Korupcija ni slabost ljudi, ampak institucij!

Josip Kregar

Ko govorimo o korupciji, najprej pomislimo na razne oblike nezakonitih dejanj v politiki, na visokih uradniških ali direktorskih položajih, na podkupnine, izsiljevanja in prirejanje podatkov. Korupcija zajema široko polje dejanj, ki so negativno konotirana. Ravno ta kompleksnost pojava, ki v strokovnjakih vzbuja strah, da bodo zanemarili pomemben in relevanten element pojma, stroki onemogoča enotnost v definiciji termina, zato se z vsako raziskavo pojavi novo definiranje, ki nejasnost še poveča in tako oteži tudi primerjave med različnimi študijami.

Da to obširnost in nedorečenost vendarle nekoliko zožimo, pa pristope k definiciji korupcije lahko razdelimo v tri skupine (Jager, 2000: 106-119):

- 1) Haikujevske definicije so kratke in osiromašene, npr. *Korupcija je zloraba javne moči za zasebni dobiček.*
- 2) Definicije kriminalnega prava so razširjene in kompleksne in ločujejo med kaznivimi in nekaznivimi oblikami korupcije. Slovenski kazenski zakonik kot koruptivna navaja naslednja dejanja: Neupravičeno sprejemanje daril (247. čl.), Neupravičeno dajanje daril (248. čl.), Jemanje podkupnine (267. čl.), Dajanje podkupnine (268. čl.), Nezakonito posredovanje (269. čl.).
- 3) Teoretično-analitična definicija skuša opisati vsebino in naravo pojava. Van Duyne, avtor definicije, poudarja 5 ključnih komponent korupcije: odločevalca, sprejeta pravila in kriterije, dejansko možnost odklona, »nagrado«, odnos izmenjave.

Če torej hočemo celovito zaobjeti pomen korupcije, moramo upoštevati vsaj naslednje elemente, ki jih družba pripisuje omenjenemu pojavu:

- 1) Razumljena je kot slaba stvar,
- 2) Dve strani – podkupovalc in podkupljeni,
- 3) Ti dve strani lahko igrata veliko različnih vlog,
- 4) Koruptivno dejanje je nagrajeno,
- 5) Dejanje je lahko kriminalizirano ali pa ne (različne ocene vedenja),
- 6) Izvršeno je lahko na različne načine (Dobovšek, 2002: 44).

Pod pojmom korupcija je pogosto razumljeno le sprejemanje in dajanje podkupnin, zakonodaja v Bosni in Hercegovini na primer sploh ne pozna izraza korupcija za nepravilnosti delovanja v javni upravi, pač pa takšne oblike opredeljujejo zgolj na podlagi »mita« - podkupnin (Petrović, 2002: 85-87). Toda mnogo pogosteje delo tako javnih kot drugih ustanov, organizacij, podjetij ... temelji na odnosih. Seveda v osnovi to ni napačno, nasprotno, sodobni marketinški pristopi celo priporočajo dolgoročno delo na odnosih, saj takšno partnerstvo izboljša učinkovitost poslovanja. Toda kadar ti odnosi temeljijo na bazi predhodnega prijateljstva in sorodstvenih vezi, ki morajo nujno prinesiti zasebno korist eni ali obema stranema, takrat lahko pojem uspešnega marketinga zamenjamo s korupcijo.

Zakon o preprečevanju korupcije, ki je bil v Sloveniji sprejet leta 2004, korupcijo definira tako:

„Korupcija po tem zakonu je vsaka kršitev dolžnega ravnanja uradnih oziroma odgovornih oseb v javnem ali zasebnem sektorju, kot tudi ravnanje oseb, ki so pobudniki kršitev, ali oseb, ki se s kršitvijo lahko okoristijo, zaradi neposredno ali posredno obljubljenih, ponujenih ali dane oziroma zahtevane, sprejete ali pričakovane koristi zase ali za drugega.“

Določila zakona naj bi izvajala komisija za preprečevanje korupcije, ki je zamenjala dotedanji Urad Vlade RS za preprečevanje korupcije (Predpisi o volitvah v Državni zbor, 2004: 168, 185). Toda čeprav je bil komisija ustanovljena šele pred letom dni, vlada že razmišlja o njeni ukinitvi.

Na obliko korupcije v naših krajih je vplival tudi zgodovinski položaj oziroma politični sistem Slovenije v preteklosti. Za komunistične sisteme, katerega del smo bili tudi sami, je značilno, da korupcijo uporabljajo za utrjevanje oblasti, na njej pa temeljijo tudi gospodarski sistemi. Posledica tega so vzorci obnašanja, ki jih družba sprejme in ponotrani. Kot dediščina komunističnega sistema so opazni predvsem naslednji vzorci obnašanja:

- 1) Tradicija velike korupcije na visokih položajih in majhne korupcije na nižjih;
- 2) Močno nezaupanje v državo;
- 3) Občutek legitimnosti med prebivalstvom glede izigravanja države;
- 4) Razvit sistem klientelizma in oblik izmenjav, mimo formalnih političnih in birokratskih norm;
- 5) Korupcija v zasebnem sektorju – nadomestek za pošteno tekmovalnost (Novak in Merčun, 2002: 41).

Ti se seveda ne kažejo v vseh državah enako, saj so pomešani z vzorci, ki jih narod pozna še iz pretekle zgodovine. Organi pregona in vladna politika proti korupciji nista vedno uspešni, predvsem pa nista dovolj. Za uspešno odpravo korupcije tako v politični kot gospodarski sferi bi morala svojo vlogo vidneje odigrati tudi civilna družba, ki pa je bila v komunističnih sistemih izključena iz javnega življenja in zatrta. In ker se v državah v tranziciji zmanjša gospodarska blaginja, se ljudje zatekajo tudi k stranpotem. Kot posledica poslabšanja življenjskih pogojev in možnosti se pojavi nezaupanje v državo in se še poveča pomen klientelističnih mrež (Novak in Merčun, 2002: 42-43).

Korupcije v Sloveniji ni toliko kot v nekaterih drugih vzhodno in srednjeevropskih državah, pravzaprav spada med najmanj korumpirane države tega področja, vendarle pa predstavlja resen problem, predvsem zato, ker se z njo politika in civilna družba premalo ukvarjata, učinkovitih mehanizmov za njeno odpravljanje pa ni. Še več, sprejeta je kot del vsakdana, manjša koruptivna dejanja pa niti niso obravnavana kot kazniva, poleg tega pa so le redko prijavljena policiji.

Korupcija ovira tako ekonomski kot družbeni razvoj, kar je najbolj problematično ravno v deželah v razvoju, kjer pa je korupcije, žal, največ. Tako se pogosto dogaja, da ravno najrevnejši plačuje za korupcijo svojih uradnikov in korporacij razvitih držav, z njenim preprečevanjem pa se seveda ne ukvarja nihče (Stapenhurst in Langseth, 1997: 311).

Kljub neenotnosti v pojmovanju termina korupcije in njeni raznoliki pojavnosti pa lahko izpostavimo njeno posebno obliko, o kateri se sicer redko govori v tem kontekstu, je pa zato močno prisotna tudi v slovenskem okolju – dodeljevanje delovnih mest preko vez in poznanstev.

4. NEPOTIZEM

*Kdor je dober sin, je tudi dober brat, dober mož, dober sorodnik,
dober prijatelj in dober državljan.*

Kitajski pregovor

Nepotizem se pojavlja odkar obstaja človeška družba. Sorodstvo, ki ga različne kulture pojmujejo različno in je le redkokje omejeno na tako ozke krvne vezi kot v zahodni kulturi, je bilo nekoč poglavitno sredstvo vzpenjanja po družbeni lestvici in določanja položaja posameznika. Delovanje nepotizma je oblikovalo skupnost.

V tem primeru torej govorimo o pomenu termina v najširšem smislu, ki po Bellowovi definiciji pomeni »stvari, ki jih počnemo s sorodstvom« (Conway, 2004: 131). Čeprav danes nepotizem uporabljamo predvsem ob povezavi s podeljevanjem delovnih mest sorodnikom, pa o njem lahko govorimo tudi širše. Skozi vso zgodovino so namreč prisotne nepotistične težnje človeštva, ki spadajo bolj pod Bellowovo široko definicijo kot med ozka sodobnejša pojmovanja. Človeku je vgrajen instinkt za varovanje svoje krvi, svojega potomstva, svojih genov. In to je temelj nepotističnega delovanja posameznikov – skrb za ohranitev lastnih genov skozi generacije naslednikov. Zato so sorodniki od nekdaj prednostno obravnavali, nagrajevali in varovali svoje potomce (Bellow, 2003).

Toda ko danes govorimo o nepotizmu, njegove začetke najpogosteje povežemo s plemstvom in duhovščino, ali še natančneje, z nepotizmom in korupcijo v renesančni papeški državi. V tem obdobju je namreč nepotizem dobil današnji pomen in svoje negativno zaznamovanje, ko so takratni papeži za visoke cerkvene položaje imenovali svoje večinoma nekvalificirane nečake. Sam termin tako izhaja iz latinske besede *nepos*, ki pomeni nečak (Abdalla in drugi, 1998: 555).

Formalno ali neformalno je to zaposlitvena praksa vse od obstoja poslovnih organizacij, kljub temu pa je bilo o njem le malo napisanega in opravljenih še manj raziskav. Za večino je še vedno nezaželen, nepravičen in neracionalen (Padgett in Morris, 2005: 34).

Webster's Third New International Dictionary nepotizem definira kot favoriziranje nečakov in drugih sorodnikov, na primer s podeljevanjem položajev zaradi sorodstvenih vezi in ne zaradi njihovih zaslug (Wong in Kleiner, 1994: 10).

Definicije termina se med seboj ne razlikujejo mnogo, vse kot bistvo zajamejo nepravično dodelitev delovnega mesta oziroma položaja nekvalificiranemu sorodniku zaradi odnosa in ne

njegovih sposobnosti – v škodo usposobljenemu konkurentu. »A ko govorimo o nepotizmu, dejansko govorimo o prenosu lastnine, znanja in pristojnosti z ene generacije na drugo« (Bellow, 2003: 16).

Nepotizem ni prisoten zgolj na visokih političnih položajih – srečamo ga v kulturi, zdravstvu, akademskih krogih pa tudi v delavskih razredih. Čeprav se zgražamo, kadar dobi dobro delovno mesto na ministrstvu ministrov sin, se nam zdi običajno in primerno, da na primer v ključavničarskem podjetju delajo oče, stric in sin.

V Sloveniji so strokovne razprave o nepotizmu redke, nanj opozarjajo zgolj mediji, številni občani pa s pojmom sploh niso seznanjeni. Za mnoge zato ne predstavlja koruptivnega dejanja, pač pa način, kako se stvari vrtijo.

Tudi slovenska definicija je temu primerno skopa in popustljiva. Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika je nepotizem "dajanje dobrih služb in družbenih položajev sorodnikom" (SSKJ, 2002).

Toda čeprav ga ne obravnavamo kot kaznivo dejanje, je način korupcije.

"Nepotizem sicer ni pravni termin. Gre za različne zlorabe položajev oziroma kršitve prava ali neetično delovanje, kjer sorodnikom omogočiš službo ali napredovanje. Zakonodaja je večinoma dana, dokaj jasno ureja področje državne uprave, pove, katere funkcije so nezdržljive, pove, kdaj lahko kdo sodeluje, kdaj ne sme. Ima tudi nekatere pomanjkljivosti, ampak se dograjuje. Porast etičnih kodeksov pa dokazuje, da je kompleksno moderna družba prešla v fazo, ko moralna orientacija ni več tako jasna, v pehanju za oblastjo, denarjem, položaji ljudje izgubljammo kompas, in tega ne bodo rešili le kodeksi. Je pa nepotizem splošen pojav. Povsod je. To ni opravičilo, je realnost, ki se je moramo zavedati, sploh v majhni državi, kjer živita dva milijona ljudi," pravi dr. Miro Cerar s Pravne fakultete (Pirc, 2002: 21).

O nepotizmu govorimo kot o družbenem in sociološkem pojavu. Toda njegove osnove segajo v biologijo, saj je temelj nepotističnega dejanja pravzaprav skrb za uspešen prenos in širjenje posameznikovih genov v prihodnost, kar biologi imenujejo sorodstveni altruizem. Preden se torej lotimo nadaljnjih razprav o nepotizmu, si moramo ogledati njegove korenine (Sailer, 2003/2004: 149).

4.1. KORENINE NEPOTIZMA

Človek je vendarle žival. Žival, ki se je dvignila nad vse druge, a ohranila osnovne instinkte, ki ji omogočajo preživetje. In naj so nam ti instinkti in nagoni vseč ali ne, ujeti smo v njihove spone in nevede pogosto njihovo moč le še nadgrajujemo.

Sestavljata nas družbeno in generično bistvo, ki sta za naš obstoj nedeljiva. Na eni strani nas oblikuje biološko, torej naša telesnost, ki ji vladajo naravni zakoni, na drugi strani pa človek oblikuje sebe, svojo zgodovino in kulturo skozi fenomen »človeške svobode«, sposobnosti zavedanja samega sebe in sprejemanja specifičnih odločitev. Za njegovo preživetje sta nujna oba dela. Toda ravno zavedanje samega sebe, dejstvo, da človek ve, da živi, ga kljub njegovi biološki nujnosti ločuje od živali.

Posameznika družba oblikuje in mu hkrati dopušča ohranjati del individualnosti, pri tem pa ne zanika njegove biološkosti, temveč se z njo prepleta in jo usmerja. Ta družbenost pa je človeku odvzela velik del njegove biološke narave, ki živim bitjem omogoča preživetje. Zato človek »Sam ne more živeti ne v materialnem ne v duševnem smislu. Kot posameznik je močno ranljiv in se v tem loči od pripadnikov drugih živih vrst« (Južnič, 1987: 84). Družbenost je torej tista, ki nas loči od drugih živalskih vrst, ne more pa zanikati sorodstva z njimi. To se namreč kaže tako v naši fiziološki sestavi kot v našem vedenju (Južnič, 1987: 72-88).

4.1.1. Biološke korenine

Nepotizem ni le kulturna muha človeštva, temveč sestavni del skupka vedenjskih vzorcev, ki živim bitjem omogoča ohranitev njihove vrste. Kot pravi biologinja Mary Maxwell, je nepotizem norma v vsem živalskem kraljestvu, še več, nepotizem določa družbene vrste (Bellow, 2003: 52).

Nepotizem se pri živalih – tako pri žuželkah, glodalcih, ptičih kot pri sesalcih – kaže v altruističnem žrtvovanju. Ker v okolju ni dovolj sredstev za preživetje vseh pripadnikov vrste in nanje prežijo številne nevarnosti, se nekateri posamezniki žrtvujejo za svojo skupnost tako, da se sami izpostavijo nevarnosti in nanjo opozorijo druge pripadnike ali pa se odrečejo lastni reprodukciji in v dobrobit skupnosti pomagajo pri preživljanju potomcev izbranega posameznika. In kje je tu nepotizem? Pripadniki posamezne vrste so v tesnem sorodstvenem razmerju. Z žrtvovanjem torej živali pomagajo ohraniti lastno »družino«, lastno sorodstvo, ki ima tudi v živalskem svetu prednost pred ostalimi.

Da lahko preferirajo svoje sorodnike, pa jih morajo najprej prepoznati. Živali to največkrat počno preko vonjav. Beldingova zemeljska veeverica, ki kaže izrazito nepotistično vedenje, skozi dve različni skupini bezgavk izloča značilne vonjave, ki se jih že v mladosti nauči prepoznavati in na njihovi osnovi ločevati med bližnjimi in daljnimi sorodniki ter tujci. To ji omogoča diskriminiranje vseh, ki niso njeni bližnji sorodniki, ter pomoč tistim, s katerimi je gensko najbolj povezana (Mateo, 2002).

Vendar pa kaže Beldingova zemeljska veeverica nepotistična nagnjenja zgolj do ženskega sorodstva. Moški pripadniki se namreč odselijo takoj po fazi parjenja, ženske pa živijo v sorodstvenih skupinah in si znotraj teh pomagajo ter sodelujejo. Kot sorodstvo, za katerega se je vredno tudi žrtvovati, štejejo zgolj sestre, matere in hčerke.

Nepotizem izvajajo na dva načina – s pomočjo pri obrambi gnezdišč in z glasnim opozarjanjem na nevarnost. Tako lahko mladičem zagotovijo več varnosti in boljšo vzgojo, s tem pa zagotovijo prenos družinskih genov na naslednjo generacijo (Hester, 2003).

Altruistično vedenje v sorodstveni skupini živalske vrste pa ni odvisno od posameznika, ampak od genske zasnove, ki se prenaša iz roda v rod pri vseh članih te skupnosti, kljub temu da altruistični akterji običajno nimajo lastnih potomcev. Odgovor torej ni v posamezniku, temveč v »družini« (Bellow, 2003: 50-78).

Teorija sloni na Hamiltonovi neodarwinistični ideji, da nosilec naravne selekcije ni organizem, ki slej kot prej umre in razpade, temveč gen, ki se s pomočjo reprodukcije lahko ohranja skozi tisočletja. Na osnovi te ideje je Dawkins populariziral termin sebični gen, ki z biološkega vidika pojasnjuje altruizem in tako na nek način tudi osnovo naših nepotističnih teženj.

»Vsak gen, tako trdi opisovana teorija, teži k lastni ohranitvi ter čim večji razmnožitvi po prostoru in času, tekmujoč pri tem z vsemi drugimi geni v vesolju, ki bi mu utegnili vzeti mesto in zapreti vrata v nov trenutek brezmejnosti« (Štern, 1996: 14). Pri naravni selekciji torej ne gre za tekmovanje med skupinami ali posamezniki, ampak za tekmovanje med geni. In telesa so zgolj njihovi nosilci, ki so po uporabi brez vrednosti. »Preživetje telesa je drugotnega pomena; prvi je cilj, da se začne še ena generacija« (Ridley, 2002: 128). Vendar pa geni tekmujejo zgolj s tistimi, ki jih ogrožajo na njihovem delu kromosoma; z ostalimi sklepajo zveze v obojestransko korist (Štern, 1996: 14).

Tako naj bi torej tudi skrb za potomce bila zgolj posledica delovanja sebičnega gena, ki nas usmerja v altruistična dejanja do svojih bližnjih. »Geni so zgradili telesa, ki niso le sposobna preživeti, pač pa se tudi inteligentno vedejo, in nanje prenesli svoje ambicije« (Ridley, 2002: 36).

Zato se na prvi pogled morda zdi, da življenje mravelj in drugih žuželk teorijo zamaje. Reprodukcijsko funkcijo namreč opravlja le omejeno število samic, večina ženskih pripadnic vrste pa je neplodnih. Neposredni prenos njihovih genov je torej nemogoč. Toda čeprav »delavke« ne morejo poskrbeti za lastno potomstvo, ključno skrbijo za preživetje potomstva celotne kolonije. Pri vrstah mravelj, kjer je v eni koloniji več matic, delavke bolje skrbijo za jajčeca, ki pripadajo njim bolj sorodni matici. Na ta način omogočijo preživetje večjega števila »sorodnikov« in hkrati (glede na količino hrane, ki jo namenijo posameznemu zarodku) določajo število plodnih pripadnikov njihove sorodstvene veje. In preko njih je poskrbljeno za prenos genov na naslednje generacije (Riihimaa, 2003).

Altruizem, ki ga predstavlja koeficient med stroški donatorja in koristmi prejemnika, naj bi bil sorazmeren z genetsko sorodnostjo dveh oseb. Razumljivo je torej altruistično vedenje do bližnjih sorodnikov, teorija pa ne pojasni naših vezi z daljnimi sorodniki in je tako le stežka ključna za razumevanje človeškega sorodstva in s tem povezanih odnosov (Jones in drugi, 2000: 779).

Kljub temu pa biološki nepotizem ustvarja temelje sodelovanja in ustvarjanja družbe. In navsezadnje, če je kultura zgrajena iz vezi sodelovanja med bližnjimi sorodniki, potem je ravno nepotizem njena osnova (Bellow, 2003: 58-62).

In čeravno naj bi naša naklonjenost do sorodnikov izhajala iz naših skupnih genov, je za končni rezultat potrebno tudi okolje in številni drugi dejavniki, ki vplivajo na življenje posameznika. Kot je zapisal Artur Štern (1993: 17): »Geni so samo en dejavnik okolja.«

Človeški nepotizem se ne dogaja zgolj na biološki ravni, temveč se širi in zares razcveti na polju kulture. In tu se pojavi poglobljena razlika med človekom in živaljo – ljudje smo altruistično vedenje, ki je v osnovi namenjeno krvnim oziroma genskim sorodnikom, prenesli tudi na ljudi, s katerimi biološko nismo povezani. S poroko smo v svojo družino sprejeli posameznike, ki niso naši biološki sorodniki, a na ta način nam je uspelo širiti ozemlje in moč. Na ta način se je družina okrepila in zavarovala pred enim izmed tekmecev.

Toda nepotizem vendarle izhaja iz družine, iz vezi med materjo in otrokom. Materino nepotistično vedenje, torej dajanje prednosti svojemu otroku, je pravzaprav ključno za njegovo preživetje, tako fizično kot tudi psihološko in socialno. Hkrati pa je mati tista, ki tudi med lastnimi otroki izvaja diskriminacijo in selekcijo – v dobrobit tistega, ki bo imel boljše možnosti za prenos in reprodukcijo njenih genov.

Ohranjanje vrste oziroma ohranjanje genov naj bi bilo osnova altruističnemu vedenju v družini, ki vodi v nepotizem. Toda če je reprodukcija genov poglobljena, je bolj razumljivo vedenje primatov

in drugih živalskih vrst, pri katerih samci kljub skrbi za svoje mladiče skušajo oploditi kar največ samic in si tako zagotoviti številno potomstvo. Zakaj torej ljudje ustvarjamo zaprte družine, zgrajene na skupnosti enega moškega in ene ženske? Ljudje se rodimo mnogo prezgodaj in preveč nebogljani, da bi lahko samostojno preživel. Nenehen nadzor nad človeškim »mladičem« in zapleti, ki ga spremljajo in se začnejo celo pred njegovim rojstvom, so razlog, da se ljudje povezujemo v pare. Otrok potrebuje namreč veliko več skrbi in nege, da preživi in tako prenese očetove gene na naslednje rodove, kot je to potrebno pri drugih primatih. Zato mora moški ostati pri ženski, ki nosi njegovega otroka, še dolgo po tem, ko je ta prišel na svet (Bellow, 2003: 52-66). To je še ena od lastnosti, ki človeka bistveno loči od drugih živih bitij. Človeški mladič se rodi nebogljen, nesposoben preživeti brez izdatne skrbi staršev. Otrok ostane na stopnji mladega in ne zrelega primata, retardacija telesne doraslosti in zrelosti pa mu omogoča daljše obdobje učenja. »Prav tako je seveda podaljšanje otroštva ustvarjalo tesnejše stike z materjo, ker je bil mladič nebogljen in nesamostojen. Že to je zahtevalo popolnejšo družbeno organiziranost in posebno skrb za mladež« (Južnič, 1987: 129). Otrokova nedozorelost je tako pogojujla večje sodelovanje skupnosti in s tem tudi družbeno in kulturno organiziranost.

Altruistično vedenje do sorodnikov, ki vodi v nepotizem, naj bi torej imelo biološko osnovo, zapisano naj bi bilo v genih. Toda človekovo izvajanje tega fenomena ga postavi pod vprašaj. Je nepotizem res biološki pojav ali je ključno njegovo družbeno, kulturno razumevanje? Če bi bil gonilni mehanizem teh pojavov v genih, ki težijo h kar največji reprodukciji, bi se »altruizem sorodnikov po logiki narave končal tam, kjer se konča nevarnost za preživetje in množitev« (Štern, 1996: 151). Toda ljudje skrb za potomce ohranjamo še dolgo potem, ko za to ni več nobene potrebe. Starši skrbijo za otroke med njihovim šolanjem, jim pomagajo graditi hiše in iskati zaposlitev. Tu še lahko rečemo, da gre za skrb za lastne gene, ki bodo tako imeli boljše možnosti za nadaljnjo reprodukcijo sebičnega gena. Paradoks pa nastane, ko začno otroci skrbeti za svoje starše in celo stare starše. Že res, da skrbijo za nekoga bližnjega, toda če je glavni namen altruističnega vedenja z biološkega zornega kota in tako tudi glavni namen biološkega nepotizma reprodukcija čim večjega števila genov, potem se tu biologija konča. Starejši pripadniki sorodstvene veje ravno iz bioloških razlogov ne morejo več poskrbeti za nove gene in prej ogrožajo uspešnost mlajših. Tu se torej biologija konča in se začne kultura (Štern, 1996: 151-152).

Nepotizem torej ima biološko osnovo in njegovo izvajanje najdemo tudi pri živalih. Toda oblike, vzroki, nameni in tehnike, ki jih poznamo ljudje, so v večji meri kulturnega izvora.

4.1.2. Kulturne korenine

»Kultura je sestavljena iz povezanih zalog idej, ki določajo niz zdravorazumskih prepričanj o tem, kaj je prav, kaj je naravno, kaj deluje. Ta zdravorazumska prepričanja niso univerzalna, pač pa tipično omejena s časom in prostorom« (Rochon, 1998: 9).

Človek je torej družbeno bitje. V zgodovini svojega obstoja se je povezoval in združeval v skupnosti na zelo različne načine. Družbena ureditev neke skupnosti je tudi danes odvisna od njene kulture, zgodovine in tradicije, zato se naše družbe tudi geografsko močno razlikujejo, hkrati pa je različno naše razumevanje, celo naša raba družbenih fenomenov in vedenjskih vzorcev.

Povezovanje skupnosti se je oblikovalo skozi vso zgodovino človeštva in današnje družbene oblike so na nek način posledica uspešnosti posamezne ureditve v neki kulturi, na nekem področju. Tako je še vedno močno prisoten in pomemben na primer plemenski sistem v Afriki, kastni sistem v Indiji in sistem klanov na Kitajskem, medtem ko »zahodni svet« in sodobne civilizacije prisegajo na sistem družbene pogodbe.

Različna družbena ureditev tako oblikuje tudi odnose med posamezniki. V tradicionalnih sistemih jih oblikujejo sorodstvene vezi, ki osebo umestijo na njeno mesto v skupnosti. V sistemu, ki temelji na družbeni pogodbi, pa ti odnosi niso povezani s sorodstvom, temveč jih pod vladavino prava ureja država. Od sistema družbene ureditve skupnosti je tako odvisno tudi razumevanje nepotizma.

Če ga namreč pravilno razumemo, gre pravzaprav za antropološki vidik ekonomije daru: »sistem nekomercialne menjave, ki služi regulaciji moralnih odnosov med posamezniki, družinami in skupinami v preddržavni družbi« (Bellow, 2003: 465).

Nekoč trgovanje ni potekalo med posamezniki, ampak so pogodbe sklepale skupine. »... Osebe, navzoče pri pogodbi, so moralne osebe: klani, plemena, družine ...« (Mauss, 1996: 15). Zato ni šlo za preproste menjave dobrin, pač pa za darovanje tako proizvodov kot oseb, dogodkov, uslug in vljudnosti.

Maussova (1996) teorija o daru postavi recipročnost, nenevarno sproščanje socialnih napetosti in urejanje oziroma določanje družbenih vlog kot skupni imenovalec vseh darovanjskih praks. Dar je na nek način pogodba, ki nas obvezuje, da ravnamo v skladu z nenapisanimi, vendar vsem znanimi pravili. Antropologi so zato v ospredje darovanja, ki so ga kot izrazito pomembnega opazovali pri primitivnih ljudstvih, postavili tri obveze:

- 1) podariti,
- 2) darilo sprejeti,
- 3) darilo povrniti.

Čeprav v naši družbi danes prevladuje trgovanje, je obdarovanje, zlasti ob posebnih priložnostih, še vedno obveza. In tistega, ki darila ne povrne, še vedno označimo kot manjvrednega, kot nekoga, ki ne spoštuje tradicije in nenapisanih družbenih norm. In tudi mi ne podarjamo samo golih materialnih dobrin. »Povabilo je treba vrniti, kakor je treba vračati prijaznost« (Maus, 1996: 135). Zato so danes najpomembnejša pa tudi »najdražja« darila morda ravno usluge, saj nimajo denarne in natančno določene cene. Zato nikoli ne moremo biti docela prepričani, da smo uslugo dokončno poplačali.

V okvirih teorije daru tako lahko postavimo tri pravila, ki naj bi jih upoštevali udeleženci nepotističnega dejanja:

- 1) »Ne delaj mi sramote!«

Nepotizem je odnos med nepotistom, tistim, ki obdaruje, in nepotom, tistim, ki je obdarovan. Ni privilegij, ampak pravica; ni prisila, temveč izbira. Dejanje varovanca zaznamuje pokrovitelja, zato med njima obstaja obveza recipročnosti. Pokroviteljeva radodarnost mora biti poplačana s spoštovanjem in hvaležnostjo.

- 2) »Ne delaj si sramote!«

V demokratični družbi velja enakost za vse. Posameznik, ki ima privilegij sorodstvenih vezi, mora dokazati, da si ta privilegij zasluži. Če ne želi postati tarča obrekovanja in sumničenj, se mora potruditi bolj kot ostali. Njegove sodelavce sodijo pred sprejemom na delovno mesto; on se mora dokazati z delom.

- 3) »Predaj naprej!«

Osnova nepotizma je predaja nečesa svojim otrokom oziroma sorodnikom. Njihova dolžnost je, da podarjeno oziroma prevzeto obdržijo in poskrbijo, da bo prešlo tudi v naslednje generacije. Ničesar torej ne moreš neposredno vrniti pokrovitelju, poskrbeti pa moraš, da boš povrnil družini (Bellow, 2003: 471-472).

Sorodnik, ki ti »podari« delovno mesto ali položaj, te zaveže k hvaležnosti in nenehnemu vračanju, hkrati pa definira vajin odnos, določi svoj status na družbeni lestvici v primerjavi s statusom »obdarovanca«. Delovno mesto je na nek način dar in osnovna značilnost darovanja je obveza, da dar vrnemo. Tisti, ki je to darilo sprejel, zato nenehno živi pod pritiskom dolžnosti do darovalca, skuša uslišati tudi njegove neizrečene prošnje in kaže konstantno skrb za njegovo družino.

4.2. ZGODOVINA NEPOTIZMA

4.2.1. Totalni nepotizem

Doba starodavnega nepotizma je trajala nekaj deset tisoč let naše zgodovine. To je bilo obdobje prvih človeških skupnosti, kjer so načela sorodstva oblikovala številne družbene institucije. Najpogostejše oblike ureditve, ki so jih vodila pravila nepotizma, so bile pleme, klan in kasta; vsaka je na svoj način skušala ta pravila kar najbolj prilagoditi izzivom tamkajšnjega okolja. V vsaki skupnosti se je pojavila vsaj ena od njih, pogosto pa lahko v skupnostih zasledimo vlogo vseh (Bellow, 2003: 81).

- 1) Pleme je skupina ljudi z določeno ureditvijo, v kateri družbena razmerja določa družbeni proces. Razmerja niso naključne zveze med posamezniki; vedenje ljudi in potek njihovih interakcij sta določena z normami, pravili in vzorci. Sistem določa tako družbeni položaj kot vlogo posameznika (Radcliffe-Brown, 1994:17-18).
- 2) Klan je skupnost več rodov znotraj kakega plemena. Pripadniki klana se štejejo za potomce skupnega prednika, praviloma pod oblastjo posebnega poglavarja.
- 3) Kasta je strogo zaprt družbeni sloj, ki se loči od drugih kast po poklicnih opravilih, normah za sklepanje zakonskih zvez svojih pripadnikov, verskem življenju. Kaste so praviloma endogamne skupine, imajo poudarjen verski značaj, hkrati pa kažejo določen ekonomski, poklicni videz (Leksikon Cankarjeve založbe, 1979).

Delovanje plemenske skupnosti, ki je bila nekoč razširjena po vsem svetu, lahko še danes opazujemo v Afriki, na Arabskem polotoku in še kje. Pomembnost plemena je tako močna, da nepotizem, ki izhaja iz plemenske pripadnosti, predstavlja eno najbolj zakoreninjenih in razširjenih oblik korupcije. Čeprav ni najhujša – v afriški politiki milijarde dolarjev, ki bi bile lahko namenjene izboljšanju socialnega položaja večine državljanov ali odplačilu ogromnih dolgov tujim državam običajno izginejo »neznano kam«, najpogosteje v žepe državnikov – pa je najbolj opazna in zato pogosto jedro kritike. »Vsak človek, ki doseže pomemben politični položaj, bo obdan s sorodniki in prijatelji, ki bodo zaupljivo verjeli v njegovo pokroviteljstvo, kajti stoletna tradicija jim zagotavlja, da ni dvoma, da bo za želeno pokroviteljstvo poskrbljeno, in če službe ne obstajajo, bodo ustvarjene« (Tanda v Gyimah-Boadi, 2000: 198).

Nepotizem v Afriki ni le korupcijska muha posameznika na birokratskem stolčku, je pravzaprav njegova obveza do pripadnikov plemena oziroma sorodstva. Življenje v Afriki je za večino težko in na robu revščine. Ljudje pogosto nimajo ne službe ne izobrazbe. Šolanje namreč v večini afriških držav predstavlja strošek, ki si ga lahko privoščijo le redki. Če se torej izšola in pomembno zaposli pripadnik nekega plemena, je dolžan poskrbeti za kar največje število svojcev. Pogosto namreč breme stroškov šolanja izbranca nosi vse pleme, vsa vas. In vsi se čutijo upravičene do poplačila. Kdor ne pokaže hvaležnosti, ko za to dobi priložnost, je zaznamovan kot izdajalec (Bellow, 2003: 81-84).

Še bolj prisilen oziroma obvezen je nepotizem med pripadniki istega klana. Klani določajo celo, kje lahko posamezen pripadnik živi. Lastnina in moč pripadata klanu in ne posameznikom. Pripadniki klana so odgovorni za preživetje in dejanja sočlanov. Zločina torej ne plača le tisti, ki ga je zakrivil, pač pa vsi. Zato je tudi sodelovanje in pomoč med njimi samoumevna. Tak sistem je bil osnova kitajske civilizacije, nadgrajeval pa ga je Konfucijev nauk, ki je izrazito poudarjal pomen družine (Bellow, 2003: 86-99).

V sistemu, kjer je družina osnovna enota vseh družbenih in političnih akcij, je nepotizem vsakdanja praksa. Vse državne službe v tem sistemu so se delile med klani in klani so bili tisti, ki so odločali o družbenih pravilih. Nepotizem torej ni bil le občasen pojav, pač pa osnovno pravilo igre.

Še ena kultura je tradicionalno oblikovana z družinskimi vezmi, ki so docela začrtale način življenja, zgodovine in politike. Indija – domovina kast. Osnovna celica v življenju vsakega Indijca je družina, v kateri potekajo vsi pomembni procesi in ki je nosilka obredov med različnimi družinami in širšo skupnostjo. Pripadnost eni od štirih kast je določena z rojstvom in v hindujski tradiciji predstavlja nagrado oziroma plačilo za dejanja v prejšnjih življenjih. Kaste, ki so v osnovi ekonomske skupine ljudi istih poklicev, pravzaprav predstavljajo skupnosti medsebojno povezanih družin. Posamezniki se morajo namreč poročiti z nekom iz svoje kaste in ker to ne sme biti nekdo iz njihovega ožjega sorodstva, se neveste in ženini iščejo v sosednjih vaseh. Med družinami, ki se povežejo s poroko, se vzpostavi sorodstveno spoštovanje in po potrebi medsebojno sodelovanje ter pomoč. In znotraj teh odnosov je ne glede na kasto prisoten nepotizem, tako v oblikovanju državne politike kot v sodelovanju pri obredih in ritualih (Bellow, 2003: 99-111).

Čeprav se opisane oblike skupnosti razlikujejo, vse temeljijo na poljedelstvu. Delno predrugačene in z okrnjeno pomembnostjo obstajajo še danes ter počasi prehajajo v industrijski kapitalizem, s

tem pa družinske vezi izgubljajo moč in se umikajo individualizmu. V vseh oblikah obstaja dominantna figura, ki nadzoruje in ureja tako sredstva kot moč. Neenakost, ki je posledica favoriziranja izbranih skupin, pa je upravičena v verskih, filozofskih ali etičnih načelih posamezne kulture.

Vsem opisanim oblikam je skupen tudi nadzor nad poroko, razmnoževanjem in nasledstvom. Pravila za njihovo uravnavanje so ukoreninjena v sistem družinskih odnosov in upravičena z ideologijo, to dvoje pa oblikuje način izvajanja nepotizma. Te skupnosti so zato prisilne, brez možnosti izbire. Bellow ta sistem imenuje totalni nepotizem. Ob nenehnem pomanjkanju in odrekanju, ki ga pogojuje njihovo okolje, je kontinuiteta pač pomembnejša od pravice posameznika do samooblikovanja (Bellow, 2003: 111).

Starodavni ali totalni nepotizem torej ni namenjen ugodju in prednosti posameznika, pač pa ohranjanju družine. Pripadniki plemena, klana in kaste so le orodje za doseg pomembnejšega cilja, njihova žrtev pa ni le pričakovana, ampak tudi samoumevna.

Današnje obče razumevanje nepotizma je morda res precej oddaljeno od opisanih odnosov. Toda oddaljena je tudi naša družbena ureditev, naš vsakdan, naš način življenja in konec koncev naš boj za obstanek. V starodavnih skupnostih so vse to urejala strogo določena pravila, posameznik pa je bil odvisen od obstoja in uspešnosti plemena ali klana. Podreditev »sorodstvu« je bila pravzaprav edina razumna možnost, prinašala pa je sredstva za preživetje in vpliv, ki je to preživetje lahko podaljšal in izboljšal. Kot pravi nek pregovor: Dokler smo skupaj, smo močni. S pomočjo široko razvejanih sorodstvenih vezi so skupnosti poskrbele, da so v stikih z okolico, ki je bila mnogokrat sovražna, nastopale kot močna entiteta, na ta način pa jim je uspelo obvarovati in ohraniti ozemlje, nujno za njihovo preživetje. Vsi spopadi in odrekanja pa so potekala predvsem z enim namenom – poskrbeti za naslednje generacije, poskrbeti, da trud ni bil zaman in da bodo njihova imena, dejanja in običaji še dolgo živeli v pripovedih njihovih potomcev.

4.2.2. Antični nepotizem

Biblija je prepredena z zgodbami, v katerih spletke in žrtvovanja vodijo v nadaljevanje očetovega potomstva. In pogosto so matere tiste, ki odločijo, kdo je pravi naslednik. Bog je za biblijska ljudstva predstavljal idejo o sorodstvu, povezanosti in ločenosti od drugih, vse to pa se je kazalo v nepotističnih dejanjih ustvarjanja, kulturnega ločevanja in altruizma v skupini. To pa je bilo v

veliki meri omogočeno z endogamijo – izbiranjem žene le znotraj lastnega plemena (Bellow, 2003: 123).

Antični ali klasični nepotizem je zaznamoval Biblijo in bil temelj starogrške in rimske civilizacije. Tokrat pa ne govorimo o povezovanju širokega sorodstva; družina kot osnovna enota nepotizma je ozko omejena na najbližje krvno sorodstvo.

Stari Grki

Grška zgodovina je preprejena z legendami in miti o velikih družinah, njihovih spletkah, nesrečah in padcih. Klasična dela grške književnosti pa nam kažejo, da je stare Grke družina zaznamovala in preganjala. Da jih je uokvirjala, jim določala mesto v družbi, jih nagrajevala in kaznovala. Da je bil uspeh posameznika odvisen od dejanj njegovih prednikov. Tudi Atene, domovina demokracije, ki so povzdigovale načelo enakosti, so v jedru svojega delovanja nosile nepotizem. Ključno razmerje skupnosti je bila vez oče-sin. Sinovi so bili vedno predstavljeni z očetovim imenom in poreklom. Spoštovano družinsko ime je bilo predpogoj za vstop v sfero javnosti.

Grško gospodinjstvo in s tem tudi družina je bila predvsem institucija prenosa lastnine, statusa in dobrega imena z očeta na sina. Pravila vedenja v tem odnosu pa so bila že vnaprej načrtovana. Sin je moral biti ubogljiv in po najboljših močeh zadovoljiti svojega očeta. Oče pa je bil dolžan poskrbeti za hrano, obleko in izobrazbo svojih sinov, jih naučiti trgovanja in vpeljati v »državljanstvo«. Očetje so svojo posest morali zapustiti sinovom, ki so bili dolžni poskrbeti za ostarele starše. Pripadli pa so jim tudi očetovi prijatelji in sovražniki ter njegov ugled. Sinovi so torej morali po poti svojih očetov (Bellow, 2003: 128-135).

Da si v atenski demokraciji uspel in smel nastopati v javnosti, si potreboval zaščito družinskega imena. Človek brez družine je bil človek brez imena in za grško javnost ni obstajal. Družina kot osnovna celica grške družbe je urejala odnose tudi v politiki. Očetje in sinovi, ki so smeli udeležati svoje ideje in izražati svoja mnenja, pa so bili v nenehnem odnosu napetosti med ubogljivostjo in uporništvom. Sinovi so morali biti hvaležni očetu, da so jim omogočili vstop v javno življenje, hkrati pa so jim lahko zamerili dolgoletno čakanje, da jim bo dovoljeno postaviti se na lastne noge in bo dovolj, ko se bodo predstavili s svojim imenom in ne očetovim. Toda vezi med očetom in sinom v atenski družbi ni bilo mogoče pretrgati. Družinsko ime in zapuščina je moške naslednike spremljala skozi številne generacije, na ta način pa jim odpirala ali zapirala

vrata prihodnosti. Nepotistično delovanje družbe je poskrbelo, da so življenja otrok še po svoji smrti oblikovali predniki.

Rimljani

Rim je ustvaril imperij, ki je bil dolga stoletja nepremagljiv. Ta imperij je postavil okvir, v katerem se je razvila naša družba, in temelje našega razumevanja družine. Jedro države, ki so jo povzdigovala in prevračala aristokratske družine, pa je bila oligarhija. »Oligarhije so torej manifestacija nepotizma na političnem področju« (Bellow, 2003: 142).

Državljan rimske države je, za razliko od grških polisov, lahko postal vsak. Jedro rimske republike je bila družina, ki je vključevala vse osebe in lastnino določenega gospodinjstva. Glave gospodinjstev, očetje, so lahko sodelovali v senatu in urejali politično življenje države. Določali so tudi osebe, ki so zasedle javne službe. Visoki položaji so bili celo starostno omejeni, da sinovi ne bi prerasli očetov. Najpomembnejši položaji, zlasti mesto konzula, so se menjali vsako leto, s tem pa so skušali preprečiti kopičenje moči v rokah ene frakcije. Ravno zato so družine začele sklepati zaveznitva preko porok, posvojitve in pokroviteljstva. Tako je funkcija in oblast ostala v eni družini tudi desetletja.

Pogoj za uspeh v političnem življenju je bil nepotizem. Sorodniki so bili tisti, ki so pomagali ustvariti in obdržati vpliv in uspeh. Ravno tako pa so bila v rimski državi pomembna prijateljstva, ki so imela podobno moč kot družinske vezi. Običajno so slej kot prej to tudi postale. Za politični uspeh so bile najpomembnejše klientele, ki so temeljile na pokroviteljstvu. Klientele in pokroviteljstva so bili družinska lastnina, ki se je prenašala z očeta na sina, predstavljala pa je družbeni položaj in moč družine.

Moč sorodstva je bila tako učinkovita in pomembna tudi zaradi možnosti ločitve. Poroke so bile pogodbe, strateški načrti, ki so morali prinesiti kar največ koristi vsem vpletenim. V rimski državi je bila ločitev običajen postopek, zato so se mnogi večkrat ločili in ponovno poročili, na ta način pa so svoje sorodstvo razširili na številne strani in veje, ki so jim mnogokrat prinesle potuhnjene sovražniki, še večkrat pa so pomenile zaveznitva in priložnosti. Sorodstvo s pomembnim funkcionarjem, torej zgolj ime, je namreč samo po sebi pomenilo prednost in odpiranje političnih vrat (Bellow, 2003: 141-158).

Družbe, v katerih je vladal antični nepotizem, so patriarhalne in natančno urejene s pravili. Tudi tu posameznik obstaja v prvi vrsti kot član družine. Otroci so lastnina, s katero upravljajo starši za dosego zaželenih ciljev, ki običajno težijo k moči in posebnemu položaju družine tudi v prihodnosti. Poleg družinskih spletk pa družbo in nasledstva močno oblikujejo tudi pokroviteljstva, ki niso le kratkotrajne odločitve pokroviteljev, pač pa zavezništva, ki se z družino prenašajo iz roda v rod.

Za razliko od totalnega nepotizma je antični mnogo bolj individualen. Niso več pomembna cela plemena in klani, pač pa ozka družina, sicer s porokami in posvojitvami močno razširjena, pa vendar prirejena ambicijam posameznika. Čeprav sinovi očete nasledijo šele v zreli dobi, imajo možnost oblikovanja lastne vizije (Bellow, 2003: 158-159).

Antični nepotizem je bil narejen po meri staršev. Njegova glavna naloga je bila poiskati, ustvariti in vzgojiti naslednika, ki bo primeren nosilec očetovega imena, ki mu bo pomagal širiti vpliv in kopičiti moč ter bo obetal svetlo prihodnost družinske krvi in tradicije. Kdo od potomcev bo imel največ koristi od nepotističnih dejanj, pa je bilo docela prepuščeno volji staršev. Biti prave krvi je bilo nujno in koristno, toda še zdaleč ne dovolj. Predaja nasledstva in pomoč pri oblikovanju kariere, kar je bilo v moči očetov, za sinove še zdaleč ni bila samoumevna. Zato je nepotistična usmerjenost celotne družbe ustvarila tudi neizogibna sovraštva, zamere in napetosti. Hkrati pa je prisilila otroke, da so se trudili po najboljših močeh in tako razvijali svoje spretnosti. Katere vrline bodo zmagale, pa je odločil trenutni položaj v politični areni takratne družbe.

Antični nepotizem pogojuje življenje otrok, jih določa in usmerja, zadovoljstvo in prednosti, ki jih prinaša, pa pripadajo njegovemu gonilu – staršem.

4.2.3. Začetki sodobnega nepotizma

Srednjeveška, fevdalna Evropa je bila skoraj v celoti krščanska. Religija je oblikovala vsakdanje življenje, narekovala vojne in razdeljevala ozemlja. Zato so tudi človeški odnosi temeljili na načelih, zapisanih v sveti knjigi. In že v osnovni ideji krščanstva najdemo zametke nepotizma. Bog Oče žrtvuje svojega sina, s tem pa odreši človeštvo. Z žrtvijo enega za mnoge nam sporoči, da smo vsi njegovi otroci.

Cerkev je močno spremenila vrednote in družbeni sistem takratne družbe. Preoblikovala je tudi pojmovanje družine in nasledstva. Zato je kot osnovo zastavila nuklearno družino, ki temelji na

zvezi med dvema poročenima zakoncema in njunih otrocih. Čeprav nobena druga kultura sorodstva ne zoži na tako omejeno skupnost, pa ta oblika družine v zahodni družbi še danes predstavlja osnovno enoto življenja.

Za uspešno delovanje na vedno širšem območju je potrebovala moč in denar. Cerkev je sicer podpirala biološko nasledstvo med starši in otroci, hkrati pa je poudarjala, da smo vsi duhovni otroci Boga. Zato so mnoge družine ogromne dele dediščin prepustile Cerkvi, to pa je povzročalo razkol med starši in njihovimi potomci. S prepovedjo porok med bratranci in ostrimi obsodbami ter boju proti incestu je Cerkev onemogočila nastajanje klanov in oslabilo njihovo moč. V želji in potrebi po bogastvu je uvedla duhovni nepotizem. Otroci Boga Očeta so bili del svojega imetja dolžni zapustiti Cerkvi. S tem je bila oslabljena moč biološke družine, posameznik pa je postal bolj integriran v veliko družino svoje vere (Bellow, 2003: 160-171).

V takih razmerah se je razvil fevdalizem. Nasledstvo je postalo jasno določeno in razporejeno med potomci – naziv in posest je pripadla najstarejšemu sinu. To je povzročilo napetost v sami družini – najstarejši sin je bil gospodar in je imel pravico ukazovati vsem ostalim, hkrati pa je bil edini, ki se je v tistem gospodinjstvu smel poročiti. Medtem ko so hčere oziroma sestre lahko omožili ali poslali v samostan, pa so mlajši sinovi oziroma bratje lahko vstopili v cerkev ob visoki doti ali pa bili poslani v svet kot vitezi. Tako so na viteški turnirjih iskali slavo, denar in bogato nevesto. (Bellow, 2003: 179-185).

V srednjem veku je družina spremenila svojo obliko. Pomembna je postala vez, sklenjena s poroko, in potomci, ki jih je prineslo to partnerstvo. Družinska dediščina je pripadla najstarejšemu sinu, za ostale pa je mnogokrat poskrbel materin brat, ki jim je skušal najti primerno mesto v družbi. Poroke so bile na nek način pogodbe, ki naj bi prinesle kar največ obema vpletenima družinama. Toda srednji vek v Evropi je bil izrazito krščanski. Cerkev je vplivala na družbeni in politični sistem ter postala član družine. Tako so »odvečni« otroci pogosto vstopali v samostane, za to pa je bila potrebna primerna dota – kakor pri običajni poroki.

Nepotizem v tem obdobju se je torej zožil na člane zakonske zveze. Glavna dediščina je prešla na najstarejšega sina. Z ugledom in poznanstvi pa je družina poskrbela tudi za dobrobit ostalih otrok. Zato so se sklepale poroke med pomembnimi plemiškimi družinami kot način za utrjevanje moči in ohranjanje številnih potomcev med plemenitim delom tedanje družbe.

4.2.4. Kapitalizem – zlata doba nepotizma

Dosedanje oblike nepotizma so temeljile na primarno poljedeljski družbi. Kapitalizem pa je zamajal tedanji družbeni sistem, odnose med ljudmi, odnose med družbenimi sloji. Tako na vsakdanje življenje kot na delovanje nepotizma so v tem obdobju vplivali predvsem cerkev, vojska in trg.

Nepotizem je bil močno povezan z renesančno papeško državo in v okviru te so nastale številne mogočne dinastije. Najbolj pokvarjen in nepotističen od vseh papežev pa je bil Aleksander VI (rojen kot Rodrigo de Borgia), ki je za vedno povzdignil in zaznamoval družino Borgijcev. Bil je nečak in sin papeža Kalista III., ki je pokvarjenega mladeniča imenoval za kardinala in ga pri petindvajsetih postavil za nadškofa v Valencii. Poklonil mu je številne škofije in opatije, naposled pa še mesto podkanclerja svetega sedeža, ki ga je ohranil pod štirimi prihodnjimi papeži. Na ta način si je Aleksander VI pridobil neizmerno bogastvo in moč, ki ju niso uspele okrniti niti številne spolne afere. Tako je bil leta 1492 – s pomočjo podkupovanja in spletk – končno izvoljen za papeža. (Cawthorne, 1997: 179-189).

Z umori, spletkami in pravimi osebami na pravih mestih, ki jih v družini s številnimi zakonskimi in nezakonskimi otroki (tudi papeškimi) ni manjkalo, so Borgijci postali eno najpomembnejših imen evropskega plemstva in iz njihovih vrst so prišli številni princi in vojvode, dva papeža in 11 kardinalov v treh stoletjih.

Beseda nepotizem izhaja ravno iz renesančne papeške države, kjer je pomenila korupcijsko zaposlovanje papeževih sorodnikov v javnih službah. V tej državi pa se je rodila tudi ideja, da je izraba uradnega položaja za korist sorodstva napačna, tu je nepotizem postal etično vprašljiv (Bellow, 2003: 190-191).

V obdobju kapitalizma je pomemben spomenik nepotizmu postavil še en mož, ki se je iz reveža povzdignil v cesarja. Napoleon Bonaparte je oblast, svojo moč in sposobnosti uporabil predvsem v korist svoje družine. In morda je ravno njegova slabost do družine, ki ji je poklonil vse pomembne položaje in dežele, pokončala njegovo vladavino.

Napoleonova nepotistična kariera ima štiri stopnje: prva, »kmečka« faza zajema tradicionalne metode preživetja korziške kulture kot so enotnost, patriarhalna avtoriteta in brezpogojno sodelovanje. V drugi, meščanski fazi, so za pomoč družini poglavitne poroke z ekonomskim ciljem in iskanje podpornikov. V aristokratski fazi je skušal zavarovati položaj družine, zopet s pomočjo

porok in pokroviteljstva. Toda v zadnji, imperialistični fazi, so se njegova nepotistična dejanja iz premoženjskih priložnosti spremenila v drage obveznosti (Bellow, 2003: 209-210).

Napoleonova nepotistična strategija je na koncu propadla. Naznanila pa je tudi konec srednjeveškega nepotizma s prevlado očetovske figure in začetek nove dobe, ki jo gradi nov človek, individualist, ki ga vodi svobodna volja.

4.2.5. Ameriški nepotizem

Odkritje novega sveta je prineslo nove skupnosti ter nove načine njihovega oblikovanja in povezovanja. Amerika je postala pojem za svobodo in priložnost posameznika. Dežela, kjer lahko uspe vsak. Zato je nepotizem obravnavala izrazito negativno, hkrati pa ga je od nekdanj pojmovala kot nekaj evropskega, kot nekaj, čemur je potekel čas. V deželi, kjer lahko berač postane milijarder, družinske vezi pač ne smejo oblikovati družbe.

Toda tudi v Združenih državah Amerike se stvari ne odvijajo idealno. Kratek pogled v ameriško zgodovino osvetli klansko povezovanje družin tako po finančnem in družbenem položaju, poklicih kot glede rase pripadnosti. Tudi očetje ameriške demokracije se nepotizmu niso mogli povsem upreti.

V dvajsetem stoletju pa so svet zamajale številne ameriške dinastije, ki so si prilastile različna področja družbenega življenja. Najbolj opazne in odločilne so bile verjetno tiste, ki so družinsko tradicijo usmerile v politiko in tam svoj položaj z menjavo sinov in nečakov ohranjale desetletja. Ena takih družin so bili Kennedyjevi, v zadnjih desetletjih pa je to zagotovo družina Bush.

V ZDA pa se je tudi pojmovanje nepotizma nekoliko preoblikovalo. Novi nepotizem ne temelji več na tem, da oče s trdom uredi položaj za sina. Pogosto je dovolj že samo naslednikovo ime in poznavanje njegove družine. Tako imajo otroci znanih politikov, umetnikov, zdravnikov, odvetnikov, skratka otroci oseb, ki so nam znane, prednost in odprta vrata tudi tam, kjer so za druge zaprta (Bellow, 2003).

4.3. STARI IN NOVI NEPOTIZEM

Skozi zgodovinska obdobja in dežele se je izvajanje nepotizma spreminjalo. Kljub temu pa se je do dvajsetega stoletja gibalo po preizkušeni pravilih, različne oblike so bile zgolj variacije iste osnove. V preteklem stoletju pa je sprememba družbe spremenila tudi delovanje svojih stoletnih mehanizmov. Tako se je ob bok staremu pojavil novi, postmoderni nepotizem, ki se ga večina ne zaveda.

Stari nepotizem, kot ga je poimenoval Adam Bellow, je bil zaznamovan z nepravilnostjo, saj je nekvalificiranim sorodnikom (in prijateljem) dajal prednost pred bolj usposobljenimi konkurenti (Conway, 2004: 131). Njegovi glavni akterji so bili starši, ki so zaposlovali svoje otroke in zanje izrabljali svoje družbene vezi. Za naslednike pa je bil prisilen, saj so se poročali po skrbno načrtovanih željah svojih staršev in oblikovali kariere na podlagi njihovih ambicij. To naj bi bil nepotizem, na katerega danes pomislimo ob njegovem imenu in ki nosi vso koruptivnost, ekonomsko neučinkovitost in diskriminatornost, tako rasno, etnično kot spolno, ki mu jo mnogi pripisujejo (Bellow, 2003: 14).

Novi nepotizem seveda še vedno temelji na sorodstvenih vezeh, vendar poleg njih vključuje tudi sposobnosti. Je torej meritokratski – nepot mora slej kot prej pokazati svoje sposobnosti in te so ocenjevane še strožje kot pri njegovih tekmečih. Je oportunističen – prostovoljno ga izvajajo otroci in ne njihovi starši. In ne služi zgolj zasebnim interesom, pač pa si prizadeva uresničevati visoke ideale (Conway, 2004: 131-132). Gre torej za postmoderni nepotizem, ki ga na podlagi vezi in imena, ki so ga ustvarili starši, izvajajo otroci, ki se tako odločijo sami. To je nepotizem, ki ga pogosto sploh ne opazimo, kljub temu pa odpira vrata tistim, katerih imena so nam znana, za kar so s svojimi dejanji poskrbeli starši, in zapira vrata vsem ostalim (Bellow, 2003: 10).

Otroci, ki na poklicni poti sledijo svojim staršem, imajo tako več možnosti za uspeh, saj je v strokovnih krogih njihovo ime že znano in prinaša nekakšno zagotovilo za prihodnost, v skladu s starim pregovorom: "Jabolko ne pade daleč od drevesa."

To potrjuje tudi podatek, da imajo v ZDA otroci zdravnikov kar štirinajst odstotkov več možnosti, da bodo sprejeti na medicinske šole kot otroci nezdravnikov (Lentz in Laband, 1989: 398). Pomembno k izbiri otrokovega poklica pa zagotovo vpliva tudi kulturni kapital, ki se oblikuje v obdobju človekove socializacije.

Toda to ne izključuje nepotizma, temveč še poveča možnosti za njegov obstoj. Otroci dobijo prve vtise o svetu od svojih staršev in preko njih oblikujejo osnovno podobo družbe in delovanja

življenja. Starši so tisti, ki jim privzgojijo prve vrednote in tako vplivajo tudi na njihove kasnejše odločitve. Kulturni kapital je posameznikova družbena osnova in temelj njegove življenjske in tudi poklicne poti. Gotovo pa vedenje, da ti družinsko ime in vezi lahko pomagajo pri ustvarjanju kariere, ni zanemarljivo. Kulturni kapital morda odloči o izbiri poklica, nepotistične težnje in priložnosti pa odločijo o karieri.

4.4. PREDNOSTI IN SLABOSTI

Harvard Business Review je leta 1965 v raziskavi med ameriškimi poslovneži ugotovil, da ima kar 60% od 2700 vprašanih do nepotizma negativen odnos, kljub temu pa bi ga bilo kar 85% v nekaterih okoliščinah pripravljeno izvajati (Padgett in Morris, 2005: 34-35).

Toda čeprav o nepotizmu govorimo večinoma negativno, so se v poslovnem svetu pojavile razprave tudi o njegovih pozitivnih lastnostih, ki nedvomno obstajajo. Da sorodstvo v podjetju vendarle ni brezpogojno uničujoče za njegovo poslovanje, potrjuje tudi podatek, da kar petindevetdeset odstotkov ameriških podjetjih nadzirajo ali imajo v lasti družine (Conway, 2004: 133).

Nepotizem torej prinaša nekatere prednosti. Kot sta ugotovila Dailey in Reuschling, gre najpogosteje za tri splošne argumente (Ford in McLaughin, 1985: 57):

- 1) Nepotizem je dober za male družinske organizacije, saj je učinkovit način za zagotovitev predane delovne sile.
- 2) Dopuščanje nepotizma upošteva vse potencialne zaposlene, ki bi lahko učinkovito prispevali k delovanju organizacije, in ne izključuje številnih možnih kandidatov zgolj zaradi njihove sorodstvene vezi ali poroke z nekom izmed že zaposlenih.
- 3) Nepotizem naj bi prinašal pozitivno družinsko okolje, ki viša moralo in zadovoljstvo z zaposlitvijo tako med zaposlenimi sorodniki kot nesorodniki.

Barmash pa navaja naslednje prednosti (Abdalla in drugi, 1998: 556):

- 1) Nepotizem priskrbi vsaj polovično ravnovesje trajnega podjetništva v dobi korporativnih prevzemov.
- 2) Nepotizem priskrbi ločeno infrastrukturo v organizaciji, okrog katere se lahko zbirajo nedružinski zaposleni.
- 3) Nepotizem ustvari tekmovalnost med družinskimi člani, ki je lahko v ključnih trenutkih koristna za podjetje.
- 4) Nepotizem varuje težavne mlade generacije pred pastmi življenja na cesti.

- 5) Nepotizem ohranja družbe pri življenju. Če so generacije, ki so uspele, zedinjene, obstaja možnost, da razvijejo lastniški ponos in močne družinske vezi.

Dobrega zaposlenega je težko najti. Zato mnoga podjetja potencialne delavce iščejo preko priporočil že zaposlenih. »Izkustveno pravilo pri tem je, da dobri zaposleni pritegnejo v podjetje dobre kadre. Ponekod je ta način že precej formaliziran in zaposleni dobijo nagrado za priporočilo ljudi, ki jih potem res zaposlijo« (Ložar, 1999: 12-13). Zaposleni tako pogosto predlagajo tudi svoje sorodnike. In če podjetje izbere omenjene kandidate, lahko postane vzdušje na delovnem mestu prijaznejše in bolj produktivno, cena za iskanje in usposabljanje primernih kandidatov pa je za podjetje manjša. Družinski člani so se mnogokrat izkazali kot odlična izbira tudi za začasno delo v poletnih mesecih ali v vrhuncih zasedenosti, ko je podjetje nujno potrebovalo pomoč. Zaposleni na ta način namreč čutijo odgovornost do tistega, ki jih predlaga, saj njihova učinkovitost vpliva tudi na mnenje vodstva o predlagatelju (Grensing-Pophal, 2005: 24, 26).

Nepotizem je tako odličen način, da predvsem majhno podjetje pritegne in obdrži relativno poceni, zvesto in predano delovno silo. Kot so pokazale nekatere raziskave, je pozitiven tudi za nova podjetja. Ta nimajo sredstev za zaposlitev usposobljenega strokovnjaka, ki bi pomagal pri novačenju primerne delovne sile. Družinski člani pa so dostopen in cenovno ugoden vir ter zato primerni in zaželeni delojemalci (Abdalla in drugi, 1998: 556).

Glavne slabosti nepotizma pa so strnjene v naslednje točke (Ford in McLaughlin, 1985: 57-58):

- 1) Dopuščanje nepotizma niža moralo tistih, ki nadzorujejo sorodnike izvršiteljev visokih položajev, tistih, ki morajo delati z njimi, in tistih, ki menijo, da so napredovanja in nagrade nepravilno dani sorodnikom.
- 2) Nepotizem ustvari izreden in nepravilčen pritisk na nepota. To je zanj lahko težko breme, saj sorodnik ne more biti nikoli docela prepričan, ali je nagrade, ki mu jih podeljuje organizacija, zaslužil s svojimi dejanji ali zgolj s svojim imenom.
- 3) Dovoljevanje nepotizma po nepotrebnem izpostavlja organizacijo družinskim prepriro, rivalstvu potomcev za vodstveno nasledstvo in neprimernemu povezovanju družinskih zadev z družbinimi v procesu odločanja.

Padgett in Moriss (2005: 41) sta v raziskavi med ameriški študenti, kjer so bile situacije sicer simulirane, ugotovili, da nepotizem večina še vedno sprejema kot nepravilno dejanje. Posledično pa je nadrejeni, ki je dobil delovno mesto zaradi sorodstvenih vezi, ocenjen negativno, zaposleni dvomijo v njegove sposobnosti in mu nudijo manj podpore.

Breme nepotizma je najtežje ravno za nepota, saj je svojim dejanjem navkljub podvržen psihološkemu pritisku skupine. Do konfliktov pa prihaja predvsem takrat, ko je sorodnik, ki ga podjetje zaposli, neusposobljen.

Negativno deluje tudi na ostale zaposlene, zlasti na delovne in talentirane managerje, ki jih ob napredovanjih in nagrajevanju spregledajo v korist lastnikovega ali direktorjevega sina. Ko ti zaposleni ugotovijo, da nimajo možnosti za napredovanje, pogosto zapustijo podjetje, ki s tem izgubi potencial za uspeh. Zato družbe, ki so znane po nepotizmu, že v izhodišču odbijajo ambiciozne usposobljene kandidate, s tem pa je njihov potencial za uspešnost seveda manjši (Abdalla in drugi, 1998: 557).

Problemi ob izvajanju nepotizma so posledica združevanja dveh popolnoma različnih institucij – družine in posla. Delujeta namreč po povsem drugačnih principih, ki se izključujejo. Cilj družine je poskrbeti za svoje člane, cilj posla pa ustvariti izdelke in storitve za kar največji dobiček. Ko v podjetje uvedemo družino, se moramo v kritični situaciji odločiti, katera institucija je pomembnejša. Ne glede na odločitev posledice vedno občutita obe strani (Wong in Kleiner, 1994: 10).

Kateri elementi, pozitivni ali negativni, prevladajo, je odvisno od velikosti in lastništva podjetja. Ta dva kriterija pa velikokrat sovpadata. Družinska podjetja so večinoma manjša, velike korporacije pa so v lasti številnih delničarjev, družb in tudi vlade, kjer ima posameznikovo ime manj vpliva na kadrovanje oziroma to zahteva precej več truda. V splošnem prepričanju tako velja, da je nepotizem za mala družinska podjetja pozitiven, sprejemljiv in celo pričakovan, v javnih organizacijah pa je znak korupcije.

Mala družinska podjetja pogosto niso zanimiva za ambiciozne kandidate, hkrati pa nimajo zaposlenega kadrovnika, ki bi se ukvarjal predvsem z iskanjem, uvajanjem in zaposlovanjem nove, kvalitetne delovne sile, ki bo z delom in možnostmi zadovoljna. To problematiko majhna in družinska podjetja rešujejo z nepotizmom. Sorodniki zaposlenih so seznanjeni z razmerami in delovanjem podjetja, hkrati pa čutijo odgovornost do svojega mentorja oziroma sorodnika in se zavedajo, da njihova dejanja vplivajo tako na uspeh podjetja kot na ugled tistega, ki jim je priskrbel službo. Če je novo zaposleni v neposrednem sorodstvu z lastnikom, pa se zaveda tudi pomena odločitev za lastno finančno prihodnost in prihodnost celotne družine (Ford in McLaughlin, 1985: 58-59).

Upravljanje s človeškimi viri in s tem tudi zaposlovanje kadrov v malih podjetjih je redko deležno podrobnejše obravnave in mnogokrat predstavlja pomanjkljivost in težavo v delovanju družbe. Zaposlovanje, napredovanje in odpustitev je v takem podjetju stresna in le stežka objektivna, zlasti če jo izvajajo starši ali strici (Reid in Adams, 2001: 310). V tem primeru je namreč črta med družino in službo izredno tanka in zlahka privede do zamer in konfliktov na obeh poljih.

V velikih korporacijah, ki zaposlujejo številne strokovnjake za iskanje najboljših kandidatov, hkrati pa so mnogokrat pod drobnogledom medijev in javnosti, nepotizem več ni običajna praksa, pač pa tvegano dejanje. Vendar pa so v družbah, ki so še vedno v večinski lasti ustanovnih dinastij, tudi nadzorni sveti pripravljene sprejeti nepotistične težnje uspešnega lastnika in najti stolček za njegove potomce (Ford in McLaughlin, 1985: 59).

Drug pomemben kriterij je velikost organizacije. Velike organizacije namreč lahko ločijo sorodnike in se s tem izognejo mnogim moralnim problemom. Običajno imajo ta podjetja nepotistična oziroma antinepotistična pravila, ki veljajo za vse zaposlene enako.

Ne glede na velikost organizacije pa se ob izvajanju nepotizma moralni problemi pojavljajo predvsem na dveh nivojih, prvi vertikalno in drugi horizontalno znotraj organizacije. Prvič, zaposleni imajo običajno občutek, da izvršitelj na višjem položaju pomaga in svetuje sorodniku na nižjem. Ta ima namreč dostop do informacij tudi izven delovnega časa in bo verjetno prvi na listi za dvig plače. Problem pa imajo tudi nadzorniki takih zaposlenih sorodnikov, kadar ti ne opravljajo zadovoljivo svojega dela in bi jih v običajni situaciji kaznovali ali celo odpustili (Ford in McLaughlin, 1985: 59). Eden glavnih managerskih problemov je namreč iskrenost. Hkrati pa je točno ta potrebna tako za uspešno delovanje podjetja in dela managerja, kot za uspešen in opazen razvoj sposobnosti zaposlenega sorodnika (Wong in Kleiner, 1994: 10-11).

In drugič, do moralnih problemov prihaja tudi takrat, ko ima eden od sorodnikov dostop do informacij, ki bi neposredno koristile drugemu v drugem oddelku organizacije, pa ta naj ne bi izvedel zanje. Sorodnik pa mu lahko izda podatke in tako ustvari prednost pred sodelavci.

Te probleme je mnogo lažje zaobiti v velikih organizacijah, saj je manj možnosti, da bodo sorodniki imeli vertikalni ali horizontalni stik, ki bi vplival na njihovo delo in na delovanje podjetja samega (Ford in McLaughlin, 1985: 59).

Kadar gre za nepotistične akcije lastnikov zasebnega podjetja, smo posamezniki in širša javnost prizanesljivi. Starši namreč gradijo hiše, posesti in tudi podjetja zato, da jih bodo prenesli na svoje otroke in tako omogočili lažjo pot za prihodnost svoje družine. Tu torej ne vidimo korupcije, pač pa starševsko dolžnost. Ko pa govorimo o javnih službah, ki jih financira država in naj bi delovale

v korist širše skupnosti ali cele države, hkrati pa ti položaji prinašajo visoke plače in ugled, pa se mediji zgrozijo in akterje v imenu javnosti obtožijo korupcije. V družinskih podjetjih tako prevladajo pozitivne lastnosti nepotizma, v javnih organizacijah pa predvsem njegove slabosti.

4.5. ANTINEPOTIZEM

V petdesetih letih dvajsetega stoletja so številna ameriška podjetja sprejela antinepotistična pravila, s katerimi so želela preprečiti zaposlovanje nesposobnih sorodnikov zaposlenih. Sprva je to veljalo le za moške, ko pa so se v večjem številu začele zaposlovati ženske, so se pravila uveljavila tudi zanje (Wong in Kleiner, 1994: 11). Namen teh pravil je bil zmanjšati težave, do katerih lahko pride, kadar sta v organizaciji zaposlena dva sorodnika. Celo sodelavci so na primer do poročenih parov skeptični, saj je lahko eden od obeh dobil delovno mesto ali nagrado zaradi posredovanja drugega. Posledično so medosebni odnosi v podjetju pod nenehnim pritiskom, zaradi tega pa trpi morala in delovna učinkovitost celotne enote (Werbel in Hames, 1996: 366).

Raziskave na ameriških podjetjih v šestdesetih letih so pokazale, da ima okrog petdeset odstotkov sodelujočih družb antinepotistična pravila – formalna ali neformalna. Raziskava med Fortune 500 korporacijami iz leta 1982 je prav tako pokazala, da večina organizacij izvaja antinepotistično politiko. Najpogosteje ta pravila prepovedujejo zaposlitev dveh sorodnikov na istem oddelku ter neposredno nadrejenost in nadzorovanje enega od zaposlenih nad drugim (Abdalla in drugi, 1998: 557-558).

Pravilnike lahko glede strogosti in širine prepovedi razdelimo v štiri kategorije (Wong in Kleiner, 1994: 11):

- 1) Popolna prepoved zaposlovanja sorodnikov kjerkoli v organizaciji, tudi če gre za izpostavo v drugem kraju.
- 2) Prepoved zaposlovanja sorodnikov na isti lokaciji, v isti stavbi.
- 3) Prepoved zaposlovanja sorodnikov na istem oddelku ali v isti delovni skupini.
- 4) Prepoved zaposlovanja sorodnikov na položajih, kjer eden neposredno nadzoruje drugega ali ima kakršenkoli formalni vpliv na njegovo plačilo, napredovanje ali delovni položaj.

Te pravilnike pa lahko ločimo še v dve skupini – pri prvi gre za širšo obliko, saj prepoveduje zaposlovanje sorodnikov nasploh, druga pa se omejuje na zaposlovanje zakoncev (Steiner in Steinberg, 1994: 255).

Antinepotistična pravila v javnih organizacijah so sprožila številne tožbe, saj niso v skladu z ustavo ZDA in antidiskriminacijskimi zakoni. Sprožile so jih predvsem prepovedi zaposlovanja zakoncev v isti organizaciji (Abdalla in drugi, 1998: 558). Pogosto namreč zaposleni niso v sorodstvu, ko se zaposlijo, poroka s sodelavcem ali sodelavca z drugim članom njegove družine pa to spremeni (Wong in Kleiner, 1994: 11). Ta pravila so problematična predvsem za ženske, ki so se znašle v diskriminatornem položaju – po poroki so bile pogosto odpuščene oziroma premeščene ravno one in ne njihovi možje (Ford in McLaughlin, 1985: 60).

Prepoved zaposlovanja zakoncev temelji predvsem na naslednjih točkah, ki so učinkovita podpora antinepotističnim pravilom (Wong in Kleiner, 1994: 11-12):

- 1) Poročeni posamezniki bodo v službo prinesli družinske prepire in s tem znižali svojo delovno aktivnost. Delovni čas lahko pari porabijo za reševanje osebnih problemov namesto službenih zadolžitvev.
- 2) Poročeni zaposleni se lahko med seboj povežejo v korist lastnih interesov in v škodo podjetja.
- 3) Če ima eden od zaposlenih dostop do zaupnih informacij na delu, lahko te informacije razkrije tudi zakoncu, ki do teh podatkov naj ne bi imel dostopa.
- 4) Poročeni posamezniki lahko med seboj primerjajo plače in napredovanje kariere ter postanejo ljubosumni in preveč tekmovalni.
- 5) Zakonci lahko povzročijo težave pri sestavljanju delovnega načrta, če želijo delati v isti izmeni in istočasno iti na dopust.
- 6) Če postane nezadovoljen eden, lahko podjetje zapustita oba.

Antinepotistični zakoni so preširoko in hkrati preozko zastavljeni. Že v osnovi izključijo posameznike, ki bi lahko svoje delo opravljali zadovoljivo, brez zapletanj v težave, zaradi katerih je prišlo do teh pravil, zgolj zato, ker so poročeni s sodelavcem. Ne upoštevajo pa drugih odnosov, ki delujejo na podoben način in tako povzročajo podobne težave na delovnem mestu; to so na primer tesna prijateljstva, zveze neporočenih partnerjev, romantični odnosi ali interesi med sodelavci (Steiner in Steinberg, 1994: 255).

Antinepotistična pravila se torej v večini primerov nanašajo na zaposlene pare. Njihova zveza lahko na podjetje vpliva tako pozitivno kot negativno, oblikuje pa tako odnos obeh zakoncev kot odnos sodelavcev in nadrejenih do njiju. Werbel in Hames sta ugotovila, da imajo ženske pozitivnejši odnos do zaposlenih parov kot moški. Zaposleni v malih podjetjih so bolj negativno nastrojeni do zaposlovanja zakoncev kot tisti v večjih organizacijah, prav tako pa imajo bolj negativen odnos tisti, ki so na nadrejenih položajih, kot tisti, ki niso. Nadrejeni so namreč

izpostavljeni mnogo večjim pritiskom zaposlenih, če imajo ti občutek neobjektivnosti in nepravičnosti. Vendar pa je raziskava pokazala, da to velja zgolj v primerih, ko gre za neposredno nadrejenost, kadar sta oba zakonca zaposlena v istem oddelku (Werbel in Hames, 1996).

Tožbe, ki so zasule ameriška sodišča, so antinepotistične zakone želele ukiniti. Glavni argumenti v tej smeri so naslednji (Wong in Kleiner, 1994: 11):

- 1) Zakonec je lahko visoko kvalificiran. Organizacija naj ne bi izpustila najboljšega kandidata zgolj zato, ker je pri njih že zaposlen njegov partner.
- 2) Če podjetje zaposli poročen par, je manj verjetnosti, da si bosta premislila glede zaposlitve, saj bi njun odhod iz organizacije pomenil, da morata poiskati dve novi službi in ne le ene.
- 3) Če bi podjetje zaradi antinepotističnih zakonov želelo premestiti enega od zakoncev na drugo lokacijo, bi to zanj povzročilo probleme v mobilnosti, zato se verjetno s tako odločitvijo organizacije ne bi strinjala.
- 4) Pripravljenost zaposlovati zakonce lahko olajša proces iskanja novih zaposlenih.
- 5) Nezaposlovanje zakoncev lahko sproži sovražen učinek na ženske, medtem ko zaposlovanje kvalificiranih parov lahko pozitivno pomaga pri doseganju zastavljenih ciljev.
- 6) Za organizacijo je drago in zapravlljivo, če izgubi dobrega delavca preprosto zato, ker se je poročil s sodelavcem.

Antinepotistične zakone so hkrati obtožili diskriminacije. Podjetja so namreč, kadar je prišlo do zaposlovanja obeh zakoncev, običajno izključila ženske. Tako so pravila, ki izključujejo zaposlovanje obeh zakoncev v isti organizaciji, začela kršiti Zakon o človekovih pravicah (točka 7 iz leta 1964 in zakon iz leta 1991), ki prepoveduje diskriminacijo na osnovi spola. Boj proti antinepotističnim pravilom je tako postal pomembna točka aktivistov za pravice žensk (Abdalla in drugi, 1995: 558). Učinek je negativen ravno za ženske zato, ker imajo običajno nižjo plačo in krajšo delovno dobo kot njihovi možje, zato so one tiste, ki zapustijo podjetje; hkrati pa se v dejavnostih, kjer je zgodovinsko prevladoval en spol (običajno moški) ob izvajanju antinepotizma tudi danes sledi tradiciji (Steiner in Steinber, 1994: 260).

Ta pravila pa ogrožajo tudi zakoni, ki so jih sprejele številne ameriške zvezne države, v katerih je prepovedana diskriminacija, ki temelji na poročnem statusu. Antinepotistične politike, ki jih izvajajo nekatere organizacije, so zato nezakonite (Werbel in Hames, 1996: 375).

Vendar pa so statuti zveznih držav, ki naj bi dokončno preprečili diskriminacijo, tudi diskriminacijo na osnovi poročnega statusa, večinoma nejasni in ne določajo natančno obsega kaznivega

dejanja. Edinstven primer zakonika, ki jasno navaja situacijo in tako izniči antinepotistična pravila, je statut Zvezne države Oregon, ki navaja: »Nezakonito je, da delodajalec ne zaposli, odpusti ali diskriminira posameznika zgolj zato, ker drug član posameznikove družine že dela ali je delal za tega delodajalca«. Navedeno pa je tudi, v katerih primerih izvajanje teh pravil ne bi bilo nezakonito. Podobne predpise ima le še Zvezna država Kalifornija (Steiner in Steinberg, 1994: 256).

Antinepotistična pravila so morda res pretirano sredstvo v boju proti nepotizmu in neupravičena tako do kandidatov kot do že zaposlenih, zlasti v sodobni družbi pa lahko podjetju naredijo več škode kot koristi. Opozoriti pa želim še na nekaj drugega. Antinepotistična pravila so bila sprejeta zaradi izrazito negativnega odnosa državljanov ZDA do nepotizma. Predstavljal naj bi namreč evropsko monarhično zapuščino, ki onemogoča vstop v sloj bogatih in pomembnih. Pravila so deležna odobravanja, ko z njimi sankcionirajo tujce. Ko pa posamezniki sami postanejo žrtve teh določil, nepotizem postane upravičen in nikakor koruptiven, pravila pa jedro diskriminacije, s katero se morajo ukvarjati sodišča in država.

Antinepotistične zakone skušajo uvesti tudi v nekaterih drugih državah. Običajno gre za zakone o interesnih sporih. Ti predstavljajo situacijo, v kateri javni uslužbenec oziroma uradnik podleže zasebnim interesom v škodo javne koristi ali države. Tudi nepotizem je oblika interesnega spora, saj gre za zaposlitev sorodnika zaradi odnosa in ne sposobnosti, s tem pa je oškodovana tako organizacija in skupnost kot tudi sposobnejši protikandidati. Zakon, ki preprečuje interesne spore, so leta 1997 sprejeli v Kraljevini Tajski. Podobne zakone ali pravilnike so skušali uvesti tudi v nekaterih afriških državah. Predlog brazilskega zakona proti nepotizmu iz leta 2000 pa v parlamentu ni bil izglasovan, saj je kar 60 odstotkov poslancev in zakonodajalcev zaposlovalo sorodnike (Gyimah-Boadi, 2000: 195-199).

Za zakon o boju proti nepotizmu so se zaradi njegove grozeče razširitve v tamkajšnjih političnih in gospodarskih krogih odločili tudi v Srbiji. Aprila 2004 so sprejeli Zakon o preprečevanju interesnih sporov, vendar odbora za reševanje konkretnih primerov niso ustanovili – čeprav je januarja za to potekel rok – ker niso našli ustreznih funkcionarjev za članstvo v njem. Zakon tako še ni bil uveljavljen, politiki pa že razmišljajo o njegovih spremembah (Potočnik, 2005).

V Sloveniji antinepotističnih pravilnikov ne poznamo. Zaposlovanje ureja v glavnem Zakon o delovnih razmerjih ter zakoniki posameznih sektorjev in dejavnosti. Področje korupcije pa od februarja 2004 ureja Zakon o preprečevanju korupcije. Vendar nepotizma ne omenja. Strogo

izvajanje antinepotizma bi bilo pri nas skoraj nemogoče in neracionalno, saj je zaradi majhnosti države in majhnega števila organizacij, ki zaposlujejo, možnost, da v isti družbi delata sorodnika, izredno velika. Zlasti v manjših krajih, kjer so delovna mesta, ki jih posebno v zadnjem času povsod primanjkuje, skrajno omejena. Omejeno pa je tudi število kandidatov, ki bi v takih krajih želeli ostati. Zaposlovanje poročenih parov in sorodnikov je torej ponekod v Sloveniji edina možnost, da preživi ne le podjetje, pač pa tudi mesto samo.

4.6. ETNIČNI NEPOTIZEM

Če je delodajalec pripravljen plačati več, da zaposli ljudi iz ene skupine namesto iz druge, je to po Beckerjevi definiciji nepotizem (Jonsson, 2001: 944). Na ta način pa izvaja diskriminacijo do pripadnikov druge skupine. Etnična diskriminacija naj bi tako imela osnove v nepotizmu.

Vrnimo se torej k biološkim koreninam pojava. Biološke vrste, ki so razvile sposobnosti za delovanje v skupini, izvajajo dve obliki nepotizma: individualni in skupinski. Značilno za slednjega je, da se posamezni člani skupine izpostavijo stroškom za korist drugih članov, čeprav za to ne dobijo povračila (Jones in drugi, 2000: 785).

Hamiltonov koncept inkluzivne prilagojenosti predpostavlja, da si organizem prizadeva ohraniti in zagotoviti prihodnost ne le sebe kot organizma, temveč svojih genov. Zato izkazuje posebno skrb in žrtvovanje do potomcev, sorazmerno s stopnjo medsebojne sorodnosti. Količina skupnih genov med sorodniki naj bi tako povzročila nepotizem, ki ustvarja ugodnejše razmere za prenos posameznikovih genov v prihodnost.

V zadnjem času pa se pojavlja razširitev te teorije, ki v proces žrtvovanja in favoriziranja v skladu s koristmi, ki jih to prinese, ne vključuje zgolj bližnjih sorodnikov, ampak tudi druge osebe, ki nosijo kopije njegovih genov. Van den Berghe je tako v teoriji inkluzivne prilagojenosti našel prepričljiv odgovor za obstoj etničnosti (Silverman in Case, 2001: 91-92).

Posamezniki kot eno izmed identitet oblikujejo tudi etnično identiteto, ki izhaja iz združevanja na osnovi skupnega izvora in kulturne homogenosti. »Je podedovana skupinska identifikacija. Posameznik je rojen v določeni skupnosti, ki ima svoja etnična obeležja. Le-ta so mu v procesu inkulturacije/socializacije predpostavljena (Lukšič-Hacin, 1999: 49-50).

Sumner (1960 v Jones in drugi, 2000: 792) je ugotavljal, da se ljudje povsod organiziramo v skupine, v katerih člani skupin sebe dojemajo kot superiorne v primerjavi z nečlani, in izvajajo

dvojna merila moralnosti, ki vzpodbujajo sodelovanje in altruizem znotraj skupine, ne pa tudi do tistih, ki niso njeni pripadniki. Sumner je ta koncept poimenoval etnocentrizem.

Pripadniki etničnih skupin naj bi tako dajali prednost pripadnikom iste skupine, do pripadnikov drugih skupin pa naj bi se vedli diskriminatorno. Silverman in Case (2001: 93) pa ugotavljata, da so etnične razlike, ki privedejo do etničnih vojn in celo etničnega čiščenja, pogosto namišljene in ustvarjene z začetkom medskupinskega ali meddržavnega konflikta.

V plemenskih družbah je sorodstvo oblikovalo vsakdanje življenje in vse institucije življenja v skupnosti. Njegov pomen pa se je skozi zgodovino močno spremenil. V sodobni državi so njegove naloge okrnjene na najnižje družinske člane in aktivnosti med njimi. Toda Jones meni, da sodobna družba ne pomeni konca sorodstva, pač pa da ljudje oblikujemo drugačne, večje in ohlapnejše sorodstvene skupine – etnično oblikovane narode (Jones in drugi, 2000: 793).

Boji med sorodstvenimi skupinami, na primer klani, danes postajajo boji med državami in etnijami. Etnične vojne pa imajo največkrat ekonomsko osnovo in temeljijo na pragmatizmu. Silverman in Case sta to ugotavljala tudi na primeru nedavne vojne v bivši Jugoslaviji. Glavni akterji – Srbi, Hrvati in Bosanci – ki so še z nekaterimi narodi živeli v skupni državi, so v raziskavah do osemdesetih let sebe pogosteje poimenovali Jugoslovane kot pa pripadnike posameznih etničnih skupin. Do etničnega razlikovanja je prišlo ob želji osamosvajanja najbogatejših in najuspešnejših republik. Šele takrat se je verska in kulturna različnost preoblikovala v etnično sovraštvo in vojno. Etnični nepotizem, ki lahko privede do diskriminacije in etničnega čiščenja, je posledica družbene in ekonomske situacije in torej docela družbeno pogojen (Silverman in Case, 2001: 94-97).

Vsekakor pa se izvaja tudi pri zaposlovanju oseb. Pripadniki `manjvredne` etnične skupine postanejo marginalni delavci. Njihovo delo je nestalno, ne omogoča kariere in je razmeroma slabo plačano. Spremljajo jih slabe delovne razmere, velika fizična zahtevnost ali pa monotonost dela (Trbanc, 1991: 40-41). V Ameriki imajo belci precej večje možnosti za zaposlitev kot njihovi temnopolti ali latino sohržavljeni. Tudi v Sloveniji imajo državljani bivših jugoslovanskih republik manj možnosti za zaposlitev oziroma je ta omejena izključno na nekatere sektorje (na primer gradbeništvo).

Toda ali etnična diskriminacija res temelji na nepotističnih težnjah ali zgolj na predsodkih do drugačnih? Osnova etničnega ločevanja je v vsakem primeru strah ali nezaupanje do drugačnosti. To pa je posledica znanja, ki kroži v neki kulturi, in matrik, ki jih ta kultura zapiše v nas v procesu socializacije. Tudi če etnični nepotizem res obstaja, je to zgolj biološki izgovor za dejanja, ki so etično vprašljiva. Temelji namreč predvsem na skupnem izvoru neke skupine, zaradi katerega so

njeni člani povezani v neke vrste sorodstvo, ki ga je treba obraniti pred zunanjimi vsiljivci. Vzrok za izvajanje diskriminacije zaradi etnične drugačnosti je vedno kulturno in družbeno pogojen, torej je takšen tudi nepotizem.

4.7. VPLIV KULTURE

Nepotizem je prisoten v vseh človeških družbah, kakor se v vseh človeških skupnostih pojavljajo sorodstveni sistemi. Kakšna je njegova razširjenost in moč, pa je odvisno od posamezne kulture. Običajno navajamo, da sorodstveni sistemi vključujejo etiko altruizma, ki pri posameznikih pričakuje pomoč sorodnikom. Ta altruizem pa je najpogosteje družbeno pogojen, deluje zaradi družbenega pritiska in občutka dolžnosti (Jones in drugi, 2000: 788).

Kdo so člani sorodstva in kakšne so njihove medsebojne dolžnosti, določata družba in kultura tiste skupnosti. Kulturo običajno definiramo kot niz skupnih vrednot, prepričanj, pričakovanj, navad, govora in ritualov (Lazear v Jonsson, 2001: 949). Po Baumanu »kultura obsega cilje, vrednote, pomene in tipe, ki imajo izvor zunaj posameznika, a jih le-ta ponotranji v procesih socializacije/inkulturacije« (Lukšič-Hacin, 1999: 29). Posameznik se v procesu socializacije nauči vedenjskih vzorcev, ki za neko kulturo veljajo za normalne in sprejemljive (Moore, 1991: 8). V skladu z obnašanjem in vrednotami, ki so mu predstavljene in skoraj vsiljene v tem obdobju, oblikuje svojo identiteto.

Delovanje poslovnega sveta je torej odvisno od kulturnih značilnosti in praks, ki so v neki družbi sprejete za običajne. Zato je kultura tista, ki določa oblike, pogostost in sprejemanje nepotizma, ki temelji na močnih družinskih vezeh, med ljudmi.

Izrazito sorodstveno povezovanje je najpogostejše v deželah nezakonite in neučinkovite vladavine kjer deluje kot mehanizem preživetja. Sorodstvo pa je tudi edina institucija civilne družbe, ki preživi padec totalitarnih režimov. Zato takrat nastanejo številne mafijske združbe, ki temeljijo na družini, kar se je zgodilo tudi v Sovjetski zvezi, na Balkanu in v Iraku (Sailer, 2003/2004: 152-153).

Nepotizem je najmočnejše prisoten v afriških, arabskih in azijskih državah, v katerih je še vedno močan plemenski sistem in kjer se od posameznika pravzaprav zahteva, da zaposli sorodnike, če mu položaj to omogoča. Zahodne korporacije, ki poslujejo s temi in v teh državah, imajo pogosto težave, ker ne razumejo delovanja njihove skupnosti. Osebe namreč tu označuje njihova pripadnost klanu in skupnosti, zato je najpomembnejše skupinsko dobro. V teh deželah je zato

običajno, da bodo organizacije najprej zaposlile sorodnike in prijatelje že zaposlenih (Zeffane in Rugimbana, 1995: 28).

Afriške, azijske in arabske države temeljijo na plemenskih in sorodstvenih vezeh. Družina oziroma sorodstvo je najpomembnejša institucija, oblikuje pa tako posameznikove kot družbene vrednote, norme in vedenje. Abdalla in drugi (1998: 559-561) so ugotovili, da so okoliščine, ki sprožajo nepotizem v arabskih državah predvsem naslednje:

- 1) Socio-kulturna struktura in vedenje: temelj družbe so plemenske in sorodstvene vezi ter solidarnost med pripadniki;
- 2) Ekonomska struktura: zaradi visoke stopnje brezposelnosti imajo prednost pri zaposlovanju sorodniki, saj je skoraj edini način najti delo preko vez in poznanstev;
- 3) Izobraževalna struktura: neprimerni izobraževalni programi, ki so ostanek kolonialne dobe, ustvarjajo neravnovesje na trgu dela; zlasti ženske imajo le malo možnosti za ustrezno izobrazbo; zato je nepotizem glavni mehanizem za iskanje služb sorodnikom;
- 4) Politična struktura: za preprečitev plemenskih vojn je vlada razdelila ključne javne pozicije, ki so skoraj edina priložnost za iskanje delovnih mest, plemenskim poglavarjem in njihovim sinovom.

Takšne ali podobne okoliščine botrujejo tudi visoki stopnji nepotizma v Afriki. Nigerija je ena izmed držav z najvišjim indeksom korupcije. Victor Dike (Dike, 2004) ugotavlja, da vzroke za to zajamejo faktorji, ki jih je že leta 1921 odkril Bryce: neenaka porazdelitev bogastva; politični položaji so glavno sredstvo obogatitve; pojavlja se konflikt zaradi spreminjajočih moralnih načel; socialni in vladni mehanizmi so šibki; vlada pomanjkanje občutka nacionalne skupnosti. V Nigeriji je nepotizem izredno močan, saj tudi javne položaje oblikujejo plemenske in sorodstvene vezi. Te so lahko učinkovite za preživetje, toda povzročajo veliko oviro razvoju. Njihovo razširjenost pa opravičuje dejstvo, da družinske vrednote pričakujejo in obvezujejo posameznika tudi k nepotizmu (Dike, 2004).

Simbol korupcije in nepotizma je postala tudi dvaintridesetletna vladavina bivšega indonezijskega predsednika Suharte. Njun razmah je omogočilo pomanjkanje odgovornosti, transparentnosti, demokratičnih institucij in svobodnega tiska, ki bi odkrivali, oznanjali in preprečevali nepravilnosti. Hkrati pa so visoka inflacija in nizke plače uradnikom skoraj onemogočali preživetje.

V tradicionalni družbi je pripadnost družini pomembnejša kot pripadnost državi. Zato je dolžnost posameznika najprej poskrbeti za družino in skupnost, v kateri živi, in šele nato za dobro urada, v

katerem službuje. Njegova prioriteta je in mora biti družina, če želi v očeh someščanov veljati za poštenega in etičnega. Suharto je poskrbel za svoje sorodstvo, ki je postalo središče politike in gospodarstva. To je bil klan, ki je uravnaval delovanje obojega; poznanstvo ali sorodstvo s Suhartovimi je postalo osnova kakršnekoli posameznikove politične ali poslovne akcije (Robertson-Snape, 1999: 591-597). Koruptivna je bila tudi oblast prvega indonezijskega predsednika Sukarna. Kljub temu pa je zapuščina slavnega imena njegovim otrokom, zlasti hčerki Megawati, pomagala uveljaviti se v političnih krogih in ogroziti oblast Suhartovih (McBeth, 1994). Vse od indonezijske osamosvojitve torej državo upravljajo in izrabljajo družine.

Svet danes sooblikujeta dve kulturi – vzhodna in zahodna. Prva poudarja celoto, druga posameznika. Zahod je posameznika ločil od narave, Vzhod ga je z njo združeval. Zahod je posameznika ločil in povzdignil nad soljudi, Vzhod ga je z njimi harmonično povezal (Young-Jin, 2003: 562-566). Če torej vzhodna kultura človeka zbližuje z naravo, ga zbližuje z njegovim biološkim bistvom. V vzhodni kulturi je zato sorodstvo pomembnejše kot v zahodni. Hkrati pa povezovanje in skrb za soljudi ter poudarjanje celote še okrepi pomen sorodstva in altruističnega vedenja do njegovih članov. Nepotizem torej v vzhodni kulturi dobi povsem drugačno konotacijo kot v zahodni. In morda je zato v teh kulturah tudi bolj sprejemljiv.

Toda na nepotizem tudi zahodne države niso imune. Državljeni ZDA ogorčeno in zviška ocenjujejo nepotizem, ki v njihovo demokratično, individualistično družbo, ki temelji na sposobnostih posameznikov, nikakor ne spada. Pa vendar se ravno tu še danes oblikujejo številne dinastije, ki krojijo politiko, gospodarstvo, akademski, kulturni in filmski svet. Da nepotizem očitno obstaja in je pogosto pereč problem organizacij, nakazujejo tudi antinepotistična pravila, ki so najbolj razširjena ravno v ameriških državah, in dejstvo, da je ravno v ZDA največ strokovnih in znanstvenih razprav o tej tematiki.

Izognila pa se mu ni niti Evropska skupnost. 15. marca 1999 je odstopila celotna ekipa evropske komisije zaradi suma goljufije, nepravilnosti v delovanju in nepotizma, s tem pa opozorila na številna korupcijska in nepotistična dejanja v organih Evropske skupnosti (Quinlivan in Schon, 2002: 20).

Razširjenost nepotizma v posamezni državi ali skupnosti je kulturno in družbeno pogojena. Močan vpliv na to imajo seveda zgodovinski dogodki, ki vplivajo na oblikovanje tradicije, vrednot in človeških identitet. Vrednote in stališča posameznikov do družbenih pojavov, tudi nepotizma, so

pravzaprav tista, ki večajo ali manjšajo možnosti za njihov razvoj, sprejemljivost ali zaznamovanost. Tudi nepotizem v Sloveniji je oblikovala zgodovina.

5. NEPOTIZEM V SLOVENIJI

5.1. NEPOTIZEM SKOZI ZGODOVINO SLOVENSTVA

Slovenija je bila desetletja del balkanske kulture, do nedavnega je bila z njo povezana tudi na državnem nivoju. Golob (1987: 1521-1526) je tako oblikoval tipe korupcije, ki oblikujejo balkanske korupcijsko civilizacijske cone, v katere do neke mere spadamo tudi Slovenci.

- 1) Korupcija avstrijskega vpliva z nepotističnimi tendencami;
- 2) Korupcija madžarskega vpliva s poudarjanjem napitnin;
- 3) Korupcija Beneške republike;
- 4) Korupcija osmanske Porte, ki vključuje nesposobnost vladarjev s spletkami, pohlepnostjo in podkupljivostjo njihove okolice;
- 5) Bizantinska korupcija z okrutnim zakonikom, ki je popustljiv do podkupljivosti duhovščine;
- 6) Rimska (papeška) korupcija, v kateri prevladuje nepotizem, simonija, parazitstvo »mrtve roke« ...;
- 7) Korupcija nekdanjih sefardimskih in aškenazimskih področij, ki je prinesla »kratki stik« v odnos zaupanja med partnerji v meničnem pravu.

Seveda niso vse navede oblike korupcije značilne za Slovenijo, so pa verjetno deloma vplivale nanjo. Avtor se zato sprašuje, ali obstaja avtohtona »nacionalna« korupcija jugoslovanskih etnijev. Ta naj bi temeljila na manjšinskih, rodovnih običajih, ki pa niso značilni samo za kmečka podeželja, ampak so se razširili tudi v urbanizirana naselja. Kljub uvedbi socialistične in kapitalistične ureditve vse oblike korupcije niso izginile, niti se ni prekinila kontinuiteta korupcijskih civilizacijskih con. Prej bi lahko rekli, da so ene oblike korupcije zamenjale druge.

Toda Golobovo razdelitev korupcije moramo jemati z rezervo, saj je nastala v obdobju, ko je bila Slovenija še sestavni del Jugoslavije in je tako bila ali je morala biti v »balkansko« kulturo mnogo bolj vpeta. Vendarle pa se močno odklanja od običajev, ki jih še vedno gojijo v umaknjenih predelih predvsem Črne Gore in Srbije.

Vsekakor lahko upoštevamo avstrijski (habsburški) korupcijski vpliv, saj so Slovenci dobršen del svojega obstoja bivali v njej, pa tudi papeška korupcija naših krajev ni mogla zaobiti. Ostale oblike so se morda dotaknile le posameznih delov Slovenije, kljub temu pa ne smemo zanemariti

dejstva, da življenje v neki skupnosti pusti posledice. Torej se je tudi slovenska skupnost lahko navzela določenih navad in običajev, ki niso neposredno vplivali na njeno okolje. Izpostavljeni obliki korupcije pa dokazujeta, da je nepotizem v Slovenskih deželah prisoten že stoletja kot primarna oblika korupcije, torej ni nenavadno, da se ga množično poslužujemo še danes. Ta vzorec obnašanja pa je podpiral tudi komunistični sistem, zato so se načini vedenja še potencirali.

5.2. NEPOTIZEM IN SLOVENIJA DANES

Na podlagi splošnega mnenja in nekaterih raziskav lahko rečemo, da »je razširjenost korupcije v Sloveniji težko oceniti, obstajajo pa številni indici, da neformalne mreže, veze in poznanstva v slovenski družbi igrajo odločilno vlogo« (Novak in Merčun, 2002: 89). To pa lahko pripelje tako do širjenja klientelizma kot nepotizma in vpliva na procese v gospodarskih in medijskih hišah ter v postopkih pregona kaznivih dejanj.

V *Raziskavi o gospodarskem in poslovnem okolju, poslovni etiki in neuradnih plačilih na Slovenskem*, ki jo je za Urad vlade RS za preprečevanje korupcije pripravila Ninamedia, je bilo vključeno tudi vprašanje o nepotizmu. Sodelovalo je 300 vodilnih delavcev slovenskih podjetij, izbranih iz Poslovnega informatorja RS. Menedžerji so na prvem mestu korupcije v Sloveniji navedli patronažo in nepotizem. Pri vprašanju *Prosimo, ocenite v kolikšnem obsegu spodaj naštetih oblik korupcije vplivajo na poslovanje vašega podjetja* se je kot najbolj problematično izkazala ravno točka *Patronaža in nepotizem (nameščanje sorodnikov in prijateljev na uradne položaje)*. Kar slabih 51 odstotkov vprašanih je namreč odgovorilo, da to vpliva na njihovo poslovanje (Ninamedia, 2002). Podobna raziskava je bila izvedena tudi leta 2004 in tokrat je prevladala korupcija pri pridobivanju poslov (Albreht, 2005).

Po ugotovitvah Open society institute je žarišče korupcije v Sloveniji nasprotje interesov, ki je še bolj nevarno ravno zaradi majhnosti Slovenije. Ker protikorupcijski mehanizmi ne delujejo, »osebna poznanstva in vezi lahko /.../ povežejo majhno število interesov na način, ki je v nasprotju s širšim javnim interesom in ki ne omogoča družbene integracije« (Novak in Merčun, 2002: 90).

O tem problemu je v intervjuju za Mladino govoril tudi direktor nekdanjega Urada za preprečevanje korupcije Boštjan Penko. Po njegovih besedah »smo bolj na križišču med latinskim tipom, ki ga predstavlja Italija, in srednjeevropskim tipom, kjer so Nemčija, Avstrija ali Belgija. /.../ Tudi v Sloveniji se namreč pojavlja najnevarnejša oblika korupcije, ki jo opisujemo s sintagmo

"State Capture"« (Žerdin in Štamcar, 2003: 35). Ta oblika je značilna za latinske države, Afriko, pojavljala se je na Hrvaškem, značilna je torej predvsem za države in gospodarstva v tranziciji. "State capture" se pojavi takrat, ko peščica zasebnih interesov učinkovito nadzoruje in oblikuje državno politiko glede na lastne interese. To običajno počno preko posameznikov na odločitvenih položajih, njihov namen pa je obdržati zakonski in dejanski monopol. Državo tako glede na lastne interese docela uravnava elita (Arvis in Berenbeim, 2003: 13).

V Sloveniji se torej pojavlja oblika korupcije, ki je zaradi povezanosti tistih, ki jo izvajajo, niti ne zaznamo. Hkrati pa je ne moremo obravnavati s stališča kazenskega prava, saj predstavlja zgolj prekršek. V Sloveniji sicer imamo Zakon o preprečevanju korupcije, ki se v poglavju Omejitve poslovanja nanaša na področje spornih interesov pri javnih naročilih, nikjer pa neposredno ne omenja ali definira nepotizma. Ta se politiki in strokovnjakom očitno še ne zdi dovolj problematičen, da bi uzakonili mehanizme za njegovo odkrivanje in preprečevanje.

5.3. NEPOTIZEM KOT KORUPCIJA NA MAKRO NIVOJU

Najnevarnejša je korupcija na makro nivoju, ki je vezana na sprejemanje strateških odločitev in zakonov, povezana je z vladnimi naročili, sklepanjem pogodb za večja dela v državi, kot so ceste in infrastruktura ter ostale večje investicije. Takšne vrste korupcija je bolj ali manj tabu tema v vseh družbah, čeprav ali ravno zato, ker ima velik vpliv na družbo: povečuje stroške in slabša kakovost dela. Namesto konkurence, ki jo oblikujejo kakovost, cena in inovacije, državo in trg vodita korupcija in nepotizem, to pa slej kot prej pripelje do razpada gospodarstva.

Korupcija na makro nivoju je še vedno tabu tema, čeprav se o drugih oblikah v medijih veliko govori. Toda zlasti na ekonomskem področju močno vpliva na družbo, saj izpodriva zdravo konkurenco in temelji na podkupovanju, ki pripelje do stroškovno neučinkovitih procesov. Novih investicij je zato vse manj, to pa seveda škodi trgu in s tem družbi.

Raziskave, ki bi govorila konkretno o nepotizmu, v Sloveniji ni. Rezultati ocen (CRJMMK, 2004) mnenja o korupciji pa kažejo na to, da imamo Slovenci sicer občutek, da je korupcije veliko, preveč, nimamo pa konkretnih, osebnih izkušenj z njo. Temu botruje tudi dejstvo, da koruptivna dejanja ocenjujemo z dvojno moralno, glede na moralni kontekst. Vzorce in norme obnašanja, značilne za določeno okolje, posameznik internalizira in na njihovi osnovi prekršek oceni kot

korupcijo ali ne. Dejanja, ki se zgodijo v njegovi okolici in katerih ozadje pozna, se mu zato zdijo primerna, upravičena ali celo pričakovana (Dobovšek, 2004).

Uradnih podatkov o nepotizmu pri nas torej ni. Majhnost države pa kljub razumljivi povezanosti ni opravičilo za nepotizem. Da do njega dejansko prihaja, lahko razberemo iz raziskave o zaposlovanju iz začetka devetdesetih, kjer je zaposlovanje po neformalni poti drugi najpogostejši način pridobivanja zaposlitve. Gre torej za zaposlovanje prek prijateljev, znancev in sorodnikov.

"Ugotovili smo, da naše organizacije prazna vodilna in vodstvena delovna mesta večkrat zapolnijo na podlagi priporočil kot organizacije v EU in nekaterih tranzicijskih državah. Vprašanje je sicer, koliko se ta priporočila upoštevajo pri izbirnem postopku, in v primerjavi s tujino se dosti manj, to pa je mogoče interpretirati tako, da imajo priporočila neformalno vlogo in njihov vpliv ostane nedokumentiran. Korak v smeri nepotizma se zgodi, ko se v organizacijah pojavijo neformalne mreže zvez in poznanstev. Vendar je do nepotizma v čisti obliki, ko sorodnika nastaviš zato, ker imaš moč, še daleč," pravi dr. Ivan Svetlik s Fakultete za družbene vede (Pirc, 2002: 21).

Prisotnost nepotizma postane jasna že s pogledom v slovensko časopisje. Mediji odkrivajo številne afere, ki razkrivajo podeljevanje visokih funkcionskih stolčkov sorodnikom tako v politiki, javni upravi, gospodarstvu kot šolstvu. V Mladini, Delu, Dnevniku ipd. najdemo tako primer šolske ministrice, ki je poskrbela za svojega brata – odobrila je sredstva za drago raziskovalno nalogo, katere nosilec je bil (Pirc, 2002), kot primer očeta slovenske miss, ki ji je pomagal skleniti donosno pogodbo s podjetjem v državni lasti – Pošto slovenije, kjer je bil zaposlen (Pirc, 2002).

Koliko je v teh aferah resnice in koliko gre zgolj za napihovanje medijev, je težko reči. Vendar pa so mediji edini, ki odkrivajo nepravilnosti tudi na tem področju. Problem pa lahko zaznamo v tem, da kljub opozorilom, ki jih dobivamo preko medijev, sistema ne spremenimo. Hkrati pa se osredotočamo zgolj na politiko in javne sfere, zasebni gospodarski sektor pa je izvzet izpod drobnogleda. Predstava, ki jo ima slovenska javnost o nepotizmu in korupciji, je torej zamegljena zaradi lastnih interesov in skromnega poznavanja splošne problematike, zato je le težko relevantna.

5.4. ODKRIVANJE IN PREPREČEVANJE NEPOTIZMA V SLOVENIJI

Po mnenju 25 odstotkov Slovencev, ki so sodelovali v raziskavi Stališča o korupciji leta 2004 (CRJMMK, 2004), meni, da je najverjetnejši vzrok za korupcijo pri nas neučinkovit pregon, temu pa sledijo prenizke kazni in pomanjkljiva zakonodaja.

V raziskavi *Korupcijska klima v srednje in vzhodnoevropskih državah* za leto 2004, ki jo je izvedla agencija GfK Gral-Iteo, kar 95 odstotkov anketirancev meni, da bi se proti korupciji morala boriti država in ne ljudje, hkrati pa jih je 76 odstotkov prepričanih, da vlada nima resnega interesa za boj proti korupciji. Vlada se je zamenjala, stališče državljanov pa, sodeč po številnih člankih, ki so opozarjali na korupcijo v minulem letu, objavljenih v dnevnem tisku in Mladini, najverjetneje ne.

Ker Slovenci korupcijo zaznavamo kot velik problem, je bilo o tej problematiki izvedenih že precej raziskav. Vendar se te večinoma osredotočajo na podkupovanje in druge podobne korupcijske oblike, nepotizem pa vanje običajno ni vključen. Čeprav torej narašča pomen Komisije za preprečevanje korupcije pri razkrivanju korupcije v Sloveniji na splošno (omenjeno komisijo želi država v kratkem ukiniti), pa nepotistična dejanja v glavnem še vedno osvetljujejo le mediji, kar je potrdila tudi raziskava CRJMMK Stališča o korupciji. Hkrati so tudi glavni vir podatkov o njeni pojavnosti in razširjenosti nepotizma v Sloveniji (CRJMMK, 2004).

V skladu s teorijo družbene odgovornosti naj bi množična občila delovala kot nadzorniki oblasti, ki »kot predstavnik javnosti varujejo njeno pravico vedeti« (Poler Kovačič, 2003:209). Zato sem izbrala objave v dnevniku Delo in tedniku Mladina v obdobju dveh let in pol za analizo prisotnosti nepotizma v Sloveniji.

Analiza prispevkov iz obdobja od začetka leta 2003 do konca junija 2005 je pokazala naslednje stanje.

Mladina

V obdobju od 1. 1. 2003 do 30. 6. 2005 je bilo v Mladini objavljenih 19 člankov, ki so se ukvarjali s problematiko nepotizma. Šestkrat je šlo za nepotizem v gospodarstvu, devetkrat v politiki, enkrat v akademskih krogih, enkrat v sodstvu in enkrat v policiji. Enkrat pa je članek nepotizem vpeljal v splošno slovensko kulturo. Od tega je bil le en članek namenjen tujini, navezoval pa se je na politično problematiko (glej tabelo 1.1).

Največ prispevkov je bilo objavljenih leta 2004, kar 12, od tega jih je bilo sedem povezanih s političnimi krogi.

Vsaj v treh primerih pa se gospodarska in politična sfera prekrivata.

	Politika	Gospodarstvo	Sodstvo	Policija	Znanost	Ostalo
2003		3	1			
2004	7	3			1	1
2005(do 1.7.)	2			1		

Tabela 1.1: Objave o nepotizmu v tedniku Mladina

18 člankov obravnava nepotizem v Sloveniji in eden v tujini (leto 2004, politika).

Delo

V obdobju od 1. 1. 2003 do 30. 6. 2005 je bilo objavljenih 61 prispevkov o nepotizmu. 42 jih je obravnavalo področje politike, 2 sfero gospodarstva, 4 znanost (večinoma je šlo za afere na slovenskih fakultetah), 4 kulturo, 2 sta omenjala področje športa, 7 prispevkov pa je pokrivalo druga področja, od nepotizma v slovenski kulturi na splošno, do zgodovine in biologije (glej tabelo 1.2).

	Politika	Gospodarstvo	Znanost	Kultura	Šport	Ostalo
2003	16	1	1	3		1
2004	22	1	3		1	4
2005(do 1.7.)	4			1	1	2

Tabela 1.2: Objave o nepotizmu v dnevniku Delo

Najbolj »nepotistično« je bilo leto 2004, saj je bilo takrat objavljenih kar 31 člankov. Večina jih je bila namenjenih politiki.

Politični prispevki govorijo tako o nepotizmu v Sloveniji kot v tujini, slednjih je celo več.

	Slovenija	Tujina
2003	5	11
2004	7	15
2005 _(do 1.7.)	1	3

Tabela 1.3: Primerjava prispevkov o nepotizmu v Sloveniji in tujini v Delu

Slovenske razmere pokriva 13 prispevkov, 29 pa se jih ukvarja s problematiko v tujini (glej tabelo 1.3), od tega jih kar 10 obravnava stanje v republikah bivše Jugoslavije.

Analiza obeh časopisov je pokazala, da je bil v prispevkih nepotizem največkrat omenjen leta 2004. Eden izmed razlogov je morda tudi ta, da je bilo to leto volitev in hkrati leto menjave vlade. Zato je bila tudi javnost bolj pozorna na dejanja v politiki in sferah, ki so z njo povezane. Hkrati pa sta bili pod drobnogled postavljeni tako stara kot nova vlada.

Očitno je najbolj problematično področje politika. Večina prispevkov je namenjenih tej temi, tudi zato, ker se vsa področja na nek način prepletajo s politiko ter njenimi pravili in sankcijami oziroma pomanjkanjem teh.

Paul Heywood (v Poler Kovačič, 2003: 209) je ugotovil, da so po aferi Watergate politiki bolj izpostavljeni medijskemu preiskovanju. Toda ne smemo pozabiti, da so politiki pogosto tarča namigovanj tudi zato, ker ustvarjajo dobre, zanimive in berljive zgodbe, ki jih zahtevajo tako bralci kot uredniki.

Mediji so mehanizem civilne družbe, ki poroča o korupciji in nepotizmu, s tem pa prisili akterje in politiko k ukrepom. Toda zaradi njihove težnje k senzacionalnosti moramo ugotovitve množičnih občil sprejemati z zadržki. Za učinkovit boj in pravo predstavo ter urejanje negativnih nepotističnih dejanj torej niso dovolj zgolj mediji in medla aktivnost politike. Za vidnejše rezultate bi morala poskrbeti civilna družba z nevladnimi organizacijami, etičnimi kodeksi v podjetjih in splošno moralno državljanov. In kot so po besedah predstavnikov državnega sveta in Komisije za preprečevanje korupcije zapisali v Delu (2. 2. 2005), bo do tega kmalu vendarle prišlo tudi v Sloveniji.

Toda da bo boj proti korupciji in nepotizmu uspešen, se bodo vanj morali vključiti tudi državljanji. Ne samo, da jih večina meni, da bi za to morala poskrbeti država. V raziskavi *Korupcijska klima v srednje in vzhodnoevropskih državah* (GfK Gral-Iteo, 2004) je zgolj 26 odstotkov Slovencev odgovorilo, da bi se udeležili uličnih demonstracij proti korupciji, medtem ko je na primer v

Bolgariji, Romuniji ter Srbiji in Črni Gori takih več kot polovica anketirancev, približuje pa se jim tudi Hrvaška. Slovenci smo res bolj pasivni kot omenjeni narodi, toda glede na razmere bi nam politična aktivnost pogosto koristila, ne le v boju proti korupciji, temveč tudi na primer pri sodelovanju na referendumih, ki so v Sloveniji pogosti, a po podatkih o udeležbi namenjeni zgolj tistim, ki jih zahtevajo. Razlog za zahtevo slovenskih državljanov, da za korupcijo poskrbi država, je verjetno tudi v občutku nemoči. V že omenjeni raziskavi je namreč kar 92 odstotkov vprašanih Slovencev odgovorilo, da *podkupljivi politiki, uradniki in podjetniki tvorijo med seboj prepleteno mrežo in drug drugega podpirajo*. To mrežo gotovo dopolnjuje in povezuje tudi nepotizem. In ker je prepletena in trdna povezava, je zaščitena pred vdorom vsiljivcev. Državljeni, ki niso del te mreže, so torej prepričani, da sami nimajo nikakršne možnosti, da preprečijo njihovo delovanje. Ravno o takšni nedostopnosti in zaprtosti pa govori koncept »state capture«. Slovenijo torej po mnenju anketirancev tako na političnem kot na gospodarskem področju vodijo isti interesi. To morda ni nenavadno, saj se slovenski politični krogi pravzaprav ne menjajo, v njih so od vsega začetka isti ljudje, zato imajo tudi prednosti dostopa do informacij in sredstev vedno isti interesi, pač tisti, ki so oblastnikom blizu. Morali pa bi se vprašati, kdo je vezna nit, ki to mrežo povezuje, in čigavi so interesi, ki bodo zapredli Slovenijo?

Sodelujoči v raziskavi Stališča o korupciji 2004 (CRJMMK, 2004) korupcijo zaznavajo kot velik problem Slovenije (56 odstotkov), čeprav kar 97 odstotkov vprašanih v tistem letu ni imelo neposrednega stika z njo. Večinoma torej stališča temeljijo na podlagi podatkov iz druge roke. Verjetno pa je tudi to, da ljudje lastnih dejanj ne razumejo kot koruptivnih in jih opravičujejo na drugačen način. Zaskrbljujoče je tudi dejstvo, da se koruptivna dejanja najpogosteje opazijo v političnih krogih, državljani pa pričakujejo, da bodo ravno ti krogi poskrbeli za njihovo preprečevanje. Korupcija in tako tudi nepotizem kot njen del se večini Slovencev, ki so sodelovali v raziskavi (podobne raziskave so bile opravljene že v preteklih letih in podatki se bistveno ne razlikujejo), zdi problem tujcev, saj svoje vpletenosti ne opazijo; njegovo reševanje pa zato prelagajo na druge.

6. ZAKLJUČEK

Slovenija sicer ne spada v vrh držav po številu korupcijskih dejanj, vendarle pa to tudi pri nas postaja vse večji problem. Tudi zato, ker se ga politika premalo zaveda in ker tako politika kot civilna družba nimata ustreznih mehanizmov za preprečevanje tega pojava. Javnost, ki sicer močno obsoja korupcijo in jo zaznava kot zelo prisotno v našem okolju, se osredotoča le na podkupnine ipd. Nepotizem, podeljevanje delovnih mest sorodnikom, torej podeljevanje visokih družbenih položajev preko vez in poznanstev, ki se v Sloveniji dogaja vsak dan, pa ostaja prikrit. V očeh javnosti to na nižjih ravneh sploh ni sporno. Skrb za družino je namreč obveza moralnega človeka.

»... tekoča pripoved o preteklosti je usodnega pomena za samorazumevanje skupnosti danes, pa tudi jutri« (Debeljak, 1995:7). Nepotizem je v naših krajih močno prisoten zaradi sistema, v katerem so Slovenske dežele obstajale desetletja. Vajeni tega obrazca ga zato ponavljamo. Hkrati pa se je po osamosvojitvi Slovenija znašla v procesu tranzicije, ki je poslabšal njeno gospodarsko blaginjo, prinesel številna odpuščanja in redke možnosti za zaposlitev. Ljudje so v krizi poiskali korenine in se začeli boriti za obstanek. Družina, od nekdanj primarna enota človekovega bivanja, Slovencem še vedno predstavlja glavno zatočišče, njeni člani pa čutijo dolžnost pomagati drug drugemu.

Nepotizem kot oblika korupcije je del našega obnašanja, vzorec, ki ga uporabljajo oblastniki, gospodarstveniki in navadni občani. Ob prebiranju časopisov lahko zasledimo, kako družinske veje razpredajo tisti, ki so trenutno na oblasti. Oblast se menja, metode pa ostajajo iste. Ni torej pomembno, kdo jo izvaja, korupcija se prenaša iz roda v rod, iz leta v leto, iz stranke v stranko in iz podjetja v podjetje na enak način – preko vez in poznanstev, preko genov in krvi.

In čeprav znanstveniki dokazujejo, da ima nepotizem biološko osnovo, da altruistično vedenje do sorodnikov sprožajo geni, ki se borijo za obstanek in reprodukcijske možnosti v kar največjem obsegu, je v človeški vrsti ta povsem kulturno pogojen. Zgodovinski pregled nam pokaže, da se spreminja skozi čas, tako kot se spreminjajo kultura in družbeni običaji posameznih skupnosti. Da je za stališča o njem in njegovo razširjenost bistveno, ali ga opazujemo v mladih afriških državah, kjer ima plemenska tradicija še vedno glavno besedo, ali v meritokratski in docela individualizirani družbi ZDA.

In prikazovanje nepotizma v povsem negativni luči je krivično. V zgodovinskih oblikah je namreč predstavljal mehanizem prenosa tradicije in kulture na naslednje rodove. Danes pa je neizogiben in nujen za preživetje malih podjetij.

Pogosto se zgražamo nad zaposlovanjem ministrovih sorodnikov na svetovalske stolčke. Upravičeno, če za to niso usposobljeni in je bil edini razlog za sprejem na dobljeno delovno mesto njihova sorodstvena vez. Toda kadar je sorodnik kvalificiran za opravljanje službe, ima enako pravico kot njegovi protikandidati boriti se zanjo. Na nižjih položajih je to običajna praksa in se v Sloveniji, pa tudi drugod, pojavlja zelo pogosto, samoumevno in brez večjih zapletov. Ti kandidati so mnogokrat tudi res sprejeti preprosto zato, ker jim delodajalec lažje zaupa, ker ima občutek, da jih bolj pozna. In če ima pozitivne izkušnje s sorodnikom, ki je kandidata predlagal, takšno delovno aktivnost pričakuje tudi od njega. Zelo verjetno pa je tudi, da bo novo zaposleni dal vse od sebe že zgolj zato, da ne bo očrnil imena svojega dobrotnika.

Sorodniki so za majhna podjetja odlična izbira tudi zato, ker so edini pripravljeni sprejeti manjše plačilo in vložiti več dela v organizacijo, v kateri imajo drugi le malo možnosti za napredovanje. Pogosto namreč višjih položajev sploh ni. Takšne so na primer razmere v družinskih podjetjih, za katera je nepotizem pričakovan in zastavljen že v osnovi. Mnoga so bila namreč ustanovljena ravno za preživetje družine in ta je tako ostala glavna delovna sila.

Čeprav je nepotizem prisoten v vseh človeških družbah, ga mnoge pometajo pod preprogo ali pa se njegove prisotnosti sploh ne zavedajo. Najhuje je v deželah v razvoju, kjer obvladuje delovanje držav in jih tako potiska v revščino. Toda tudi tam, kjer se politiki in javnost zavedajo njegove problematičnosti, mehanizmi za njegovo preprečevanje pogosto niso urejeni. V ZDA imajo nekatera podjetja lastna antinepotistična pravila, ki pa ne rešujejo težave na državnem nivoju in so pogosto celo škodljiva. Vse več držav sprejema zakone o preprečevanju spornih interesov, ki se v veliki meri nanašajo na nepotizem, njihovo izvajanje in uspešnost pa je zaenkrat še vprašljiva. V Sloveniji imamo zgolj Zakon za preprečevanje korupcije, ki nepotizma ne obravnava. Toda bolj zaskrbljujoče kot dejstvo, da se s tem vidikom korupcije ne želijo ukvarjati politiki, je to, da se z njim tudi državljani ne. Kot je ugotovila javnomnenjska raziskava med Slovenci, večina prelaga boj nad korupcijo na državo, čeprav jih hkrati večina meni, da je ravno ta najbolj skorumpirana. Zločincu torej predajamo ključke zapora, ker si sami zatiskamo oči pred nepotizmom okoli nas – vanj so namreč vključeni naši bližnji ali mi sami ali pa slej kot prej bomo – nepotizem drugih, zlasti takrat, ko gre za finančno pomembna mesta, pa je zločinski. Obsojanje nepotizma je sprejemljivo in celo zaželeno. Ni pa sprejemljivo prelaganje odgovornosti na druge, da imamo sami mirno vest. Danes so v Sloveniji glavni borec proti nepotizmu mediji, čeprav jim je celo Urad

za preprečevanje korupcije (leta 2004 ga je zamenjala Komisija za preprečevanje korupcije) očital premajhno aktivnost. In kot sem ugotovila v analizi prispevkov v Delu in Mladini, najpogosteje res obravnavajo problematiko politike.

Novoustanovljena komisija za preprečevanje korupcije se je svoje naloge sicer lotila zagnano, toda ker je pri tem stopila na marsikateri politični žulj, vlada že razmišlja o njeni ukinitvi. Ker je torej komisija brez moči, mediji pa zgodbe oblikujejo predvsem po okusu denarja, pišejo torej zlasti tisto, kar se prodaja, niso vedno verodostojen vir obtožb. Če želimo uspešen nadzor nad negativnim pojavljanjem nepotizma, njegovim preprečevanje ali vsaj širjenjem, mora svoj del odgovornosti prevzeti tudi civilna družba. Bitko lahko začnemo s poštenim delom nevladnih organizacij, ki se bodo odločile za aktiven boj proti korupciji. Toda za konkretno zmanjšanje nepotizma tako v Sloveniji kot v tujini bo potrebna sprememba kulture, sprememba vrednot. Dokler namreč sami živimo po načelih dvojne morale in je nepotizem za nas opravičljiv, za druge pa kazniv, se vrtimo v začaranem krogu. Morda bi bila ena izmed možnosti za omejitev nepotizma tudi boljše poznavanje le-tega. O njem bi lahko poučevali že v šolah in predstavili tako njegove dobre kot slabe lastnosti, posameznik pa bi tako že v obdobju zgodnje socializacije dobil realne informacije o njegovih vzrokih in posledicah. Najprej pa bi se z nepotizmom morala začeti ukvarjati stroka. Dokler namreč ni napisanega (ali vsaj dostopnega) nobenega znanstvenega članka niti o nepotizmu v gospodarstvu niti v politiki niti v katerikoli drugi stroki, pa naj o njem govori pozitivno ali negativno, ne moremo pričakovati, da bodo razprave, ki jih sprožijo mediji ali občani, potekale resno in učinkovito.

V Sloveniji torej vendarle ni toliko škodljivega nepotizma, kot ga najdemo v afriških, južnoameriških, balkanskih ... državah. Morda pa se ga le ne zavedamo. In dokler ne postanemo kritični do sebe in svoje kulture, je naš boj proti korupciji in nepotizmu nič. Toda če je glavno gonilo nepotistične prakse družina, bi, da le-to izkoreninimo, morali spremeniti družinske vrednote ali pa poskrbeti za večjo etičnost posameznikov. Ali je mogoče spreminjati pomen osnovne celice človeške družbe in ali je to sploh modro, bo pokazal čas. Toda družina, ki je s kapitalizmom začela izgubljati moč, jo zopet pridobiva. Hkrati pa se uveljavljajo nove človeške vezi, prijateljstva, ki družino nadomeščajo tako pri moralni oskrbi kot pri iskanju zaposlitve. Če torej nepotizem pojmuje kot skrb za prihodnost in zaposlovanje bližnjih, je še daleč od izumrtja.

Morda pa bi se najprej morali vprašati: Je praksa, ki je preživela tisočletja in se ohranila v številnih različnih živih vrstah, res lahko problem? Ali pa smo problem tisti, ki smo jo preoblikovali?

7. LITERATURA IN VIRI

- ✓ Abdalla, Hagen F.; Maghrabi, Ahmed S.; Raggad, Bel G. (1998): »Assessing the perceptions of human resource managers toward nepotism: A cross-cultural study«. *International journal of manpower*, 19, 8, str. 554-570.
- ✓ Arvis, J.-F.; Berenbeim, R. E. (2003): »Fighting corruption in East Asia: Solutions from the private sector«. The World Bank, Washington, D.C.
- ✓ Bellow, Adam (2003): *In praise of nepotism: a natural history*. Doubleday, New York.
- ✓ Cawthorne, Nigel (1997): *Spolno življenje papežev: neolepšana resnica o rimskih papežih od sv. Petra do današnjih dni*. DZS, Ljubljana.
- ✓ Conway, Brendan (2004): »The new nepotism«. *Public interest*, 154, str.130-135.
- ✓ Debeljak, A. (1995). *Konec slovenstva? Ne, hvala! V Vidmar: Kulturni problem slovenstva*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- ✓ Dobovšek, B. (2002): *Korupcija v javni upravi*. Republika Slovenija, Ministrstvo za notranje zadeve, Policijska, Generalna policijska uprava, Ljubljana.
- ✓ Ložar, B. (1999): »Dobri zaposleni pritegnejo dobre: Zaposlovanje prek poznanstev«. *Manager*, 1, str. 12-13.
- ✓ Dremelj, P. (2003). *Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov V Družboslovne razprave*, let. 19, št. 43: 149-170. Univerza: Slovensko sociološko društvo, Ljubljana.
- ✓ Golob, M. (1987). *Problem balkanskih korupcijsko civilizacijskih con V Teorija in praksa*, let. 24, št. 12: 1521-1526. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- ✓ Gensing-Pophal, Lin (2005): »Knowing me, knowing you«. *Credit union management*, 28, 3, str.24-28.
- ✓ Gyimah-Boadi, E. (2000): »Conflict of interest, nepotism and cronyism«. *TI Source Book*, str. 195-204.
- ✓ Iglič, Hajdeja (2001): »Socialni kapital, socialna omrežja in politično vedenj: empirična študija«. *Družboslovne razprave*, 17, 37-38, str. 167-190.
- ✓ Jager, M. (2000). *On defining corruption V Corruption in Central and Eastern Europe at the turn of millenium*, 105-120. Open Society Institute, Ljubljana.

- ✓ Jones, Doug; Barkow, Jerome H.; Fox, Robin; Rogers, Alan in drugi (2000): »Group nepotism and human kinship/ Comments/ Reply«. *Current anthropology*, 41, 5, str. 779-809.
- ✓ Jonsson, Petur O. (2001): »Networks, culture, transaction costs and discrimination«. *International journal of social economics*, 28, 10/11/12, str. 942-958.
- ✓ Južnič, Stane (1987): *Antropologija*. DZS, Ljubljana.
- ✓ (1979): *Leksikon Cankarjeve založbe: družboslovje*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- ✓ Lentz, Bernard F.; Laband, David N. (1989): »Why so many children of doctors become doctors«. *The journal of human resources*, 24, 3, str. 396-413.
- ✓ Lukšič-Hacin, Marina (1999): *Multikulturalizem in migracije*. ZRC SAZU: Založba ZRC, Ljubljana.
- ✓ Malinowski, Bronislaw (1995): *Znanstvena teorija kulture*. ISH: Inštitut za humanistične vede, Ljubljana.
- ✓ Mandič, S. (2000): *Kakovost življenja: stanja in spremembe*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- ✓ Mateo, M. Jill (2002): »Kin-recognition abilities and nepotism as a function of sociality«. *The royal society*, 269, str. 721-727.
- ✓ Mauss, Marcel (1996): *Esej o daru in drugi spisi*. *Studia humanitatis*. Škuc: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.
- ✓ McBeth, John (1994): »Indonesia: Third time lucky«. *Far eastern economic review*, 157, 2, str. 24-25.
- ✓ Moore, Stephen (1991): *Sociologija: ključni pojmi in dejstva*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- ✓ Musek, Janek (1995): *Ljubezen, družina, vrednote*. Educy, Ljubljana.
- ✓ Novak, M.; Merčun, M. (2002): *Spremljanje pridruževanja EU: Korupcija in protikorupcijski ukrepi v Sloveniji*. Open Society Institute, Budimpešta.
- ✓ Padgett, Margaret Y.; Moriss, Kathryn A. (2005): »Keeping it »All in the Family«: Does nepotism in the hiring process really benefit the beneficiary?«. *Journal of leadership & organizational studies*, 11, 2, str. 34-45.
- ✓ Poler Kovačič, Melita (2003): »Preiskovalno novinarstvo, ustvarjanje škandalov in novinarska etika«. *Teorija in praksa*, 40, 2, str. 207-228.
- ✓ (2004): *Predpisi o volitvah v Državni zbor 2004*. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.

- ✓ Preželj, B., Svetlik, I. (1992): Zaposlovanje – perspektive, priložnosti, tveganja. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- ✓ Quinlivan, Aodh; Schon, Emmanuelle (2002): »Breaking down the barriers? New public management in the European commission«. *Journal of public affairs*, 2, 2, str. 19-32.
- ✓ Radcliffe-Brown, A. R. (1994): Struktura in funkcija v primitivni družbi. Škuc: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.
- ✓ Reid, Renee S.; Adams, John S. (2001): »Human resource management – a survey of practices within family and non-family firms«. *Journal of European Industrial Training*, 25, 6, str. 310-320.
- ✓ Ridley, Matt (2002): Genom: biografija človeške vrste. Učila International, Tržič.
- ✓ Robertson-Snape, Fiona (1999): »Corruption, collusion and nepotism in Indonesia«. *Third World Quarterly*, 20, 3, str. 589-602.
- ✓ Rochon, r. Thomas (1998): Culture moves: ideas, activism and changing values. Princeton university press, Princeton, New Jersey.
- ✓ Sailer, Steve (2003/2004): »Revolutionary nepotism«. *The national interest*, 74, str. 149-154.
- ✓ Silverman, Irwin; Case, Danielle (2001): »The role of ethnic nepotism vs. Economic pragmatism in inter-group conflict: Data on the Yugoslavian civil war«. *Journal of bioeconomics*, 3, 2-3, str. 91-98.
- ✓ (2002): Slovar slovenskega knjižnega jezika. DZS, Ljubljana.
- ✓ Stapenhurst, Frederick; Langseth, Petter (1997): »The role of the public administration in fighting corruption«. *International journal of public sector management*, 10, 5, str. 311-330.
- ✓ Steiner, Julius M.; Steinberg, Steven P. (1994): »Caught between Scylla and Charybdis: Are antinepotism policies benign paternalism or covert discrimination?«. *Employee relations law journal*, 20, 2, str. 253-267.
- ✓ Štern, Artur (1993): »Altruistično dejanje«. *Anthropos*, 25, 3-4, str. 14-18.
- ✓ Štern, Artur (1993): »Altruizem v luči paradigme sebičnega gena in kvantno mehanske biologije«. *Anthropos*, 25, 3-4, str. 253-266.
- ✓ Štern, Artur (1996): Altruizem. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- ✓ Trbanc, Martina (1991): »Zaposlenost in marginalnost«. *Družboslovne razprave*, 8, 12, str. 35-51.
- ✓ Trbanc, Martina (1990): »Kanali zaposlovanja«. *Teorija in praksa*, 27, 8-9, str. 1116-1128.

- ✓ Videtič, Jernej; Senčar, Igor (1994): Slovenija – vrednote in prihodnost. Študentska organizacija Univerze: Slovenski akademski klub, Ljubljana.
- ✓ Werbel, James D.; Hames, David S. (1996): »Anti-nepotism reconsidered«. Group & organization management, 21, 3, str. 365-379.
- ✓ Wong, Linda C.; Kleiner, Brian H. (1994): »Nepotism«. Work study, 43, 5, str. 10-12.
- ✓ Young-Jin, Choi (2003): »Vzhodna in zahodna civilizacija: primerjalni vidik«. Teorija in praksa, 40, 3, str. 561-572.
- ✓ Zeffane, Rachid; Rugimbana, Robert (1995): »Management in the less-developed countries: a review of pertinent issues, challenges and responses«. Leadership & Organization development journal, 16, 8, str. 26-36.

- ✓ Delo, 1. 1. 2003 – 30. 6. 2005
- ✓ Mladina, 1. 1. 2003 – 30. 6. 2005

Javnomnenjske raziskave:

- ✓ Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (2004): Stališča o korupciji. Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Ljubljana.
- ✓ Gral Iteo, tržne raziskave (2004): Korupcijska klima v srednji in vzhodni Evropi. GfK, Ljubljana.
- ✓ Ninamedia (2002): Raziskava o gospodarskem in poslovnem okolju, poslovni etiki in neuradnih plačilih na Slovenskem. Ninamedia d.o.o. za Urad vlade RS za preprečevanje korupcije, Ljubljana.

Internetni viri:

- ✓ Albreht, M. (2.2.2005): »Civilna družba skupaj v boj s korupcijo«. Dostopno na: www.delo.si (16.5.2005).
- ✓ Dike, Victor E. (2004): Corruption in Nigeria: A new paradigm for effective control. Dostopno na: <http://www.africaeconomicanalysis.org/articles/gen/corruptiondikehtm.html> (25.6.2005).
- ✓ Dobovšek, Bojan (2004): Velika korupcija, korupcija na makro nivoju. Dostopno na: <http://www.vpvs.uni-lj.si/krim/files/dobovsek.doc> (18.4.2004).

- ✓ Hester, Joy (2003): Belding's ground squirrel. Dostopno na: <http://www.bio.davidson.edu/people/vecase/Behavior/Spring2003/Hester/hester.html> (20.6.2005).
- ✓ (2005): »Korupcija v Sloveniji«. Dostopno na: www.kpk-rs.si (15.7.2005).
- ✓ Mateo, Jill (2005): Belding's ground squirrels. Dostopno na: <http://www.monobasinresearch.org/research/squirrels.htm> (20.6.2005)
- ✓ Pirc, V. (2.9.2002): »Vse za družino«. Dostopno na www.mladina.si (15.5.2005).
- ✓ Potočnik, P. (10.1.2005): »Sorodniki z dobrimi službami«. Dostopno na: www.delo.si (28.7.2005).
- ✓ Riihimaa, Nina (2003): A kingdom of two monarchs. Dostopno na: <http://www.helsinki.fi/uh/2-2003/juttu2.shtml> (20.6.2005).
- ✓ Žerdin, A. H.; Štamcar, M. (14.11.2003): »Slovenija kot Italija«. Dostopno na www.mladina.si (15.5.2005).